

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA AGRONOMIJO

Simona VILČNIK

**VRSTNA SESTAVA BAROČNEGA PARKA V
DORNAVI**

DIPLOMSKO DELO

Visokošolski strokovni študij

Ljubljana, 2008

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA AGRONOMIJO

Simona VILČNIK

VRSTNA SESTAVA BAROČNEGA PARKA V DORNAVI

DIPLOMSKO DELO
Visokošolski strokovni študij

SPECIES COMPOSITION OF THE BAROQUE PARK IN DORNAVA

GRADUATION THESIS
Higher professional studies

Ljubljana, 2008

Diplomsko delo je zaključek Visokošolskega študija agronomije, smer Hortikultura, Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani. Opravljeno je bilo v baročnem parku Dornava.

Študijska komisija Oddelka za agronomijo je za mentorja diplomskega dela imenovala doc. dr. Gregorja OSTERCA.

Komisija za oceno in zagovor:

Predsednik: prof.dr. Katja VADNAL
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo

Član: doc. dr. Gregor OSTERC
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo

Član: doc. dr. Nika KRAVANJA
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo

Datum zagovora:

Naloga je rezultat lastnega raziskovalnega dela. Podpisana se strinjam z objavo svoje naloge v polnem tekstu na spletni strani Digitalne knjižnice Biotehniške fakultete. Izjavljam, da je naloga, ki sem jo oddala v elektronski obliki, identična tiskani verziji.

Simona Vilčnik

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

ŠD	Vs
DK	UDK 635.925:712.26 (494.7 Dornava) (043.2)
KG	okrasne rastline/vrste/baročni parki/Dornava
KK	AGRIS F01
AV	VILČNIK, Simona
SA	OSTRC, Gregor (mentor)
KZ	SI – 1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101
ZA	Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo
LI	2008
IN	VRSTNA SESTAVA BAROČNEGA PARKA V DORNAVI
TD	Diplomsko delo (visokošolski strokovni študij)
OP	IX , 45, [1] str., 2 pregl., 34 sl., 14 vir.
IJ	sl
JI	sl / en
AI	Bistvo diplomske naloge je predstaviti možnosti, kako zavarovati in obnoviti baročni park v Dornavi. Park je iz obdobja poznega baroka, njegovo kompozicijo povezuje okoli 1700 m dolga os v smeri JV proti SZ. V pregledu literature smo dobili primerjavo, kakšna je bila podoba parka v času njegovega razcveta in kakšno je stanje parka danes. Zaznamovalo ga je mnogo stvari, menjava lastnika, menjava različnih stilskih obdobj, vojna in politična usmerjenost. Vplivi nanj se še dogajajo in se naslanjajo na njegovo prostorsko ureditev, zato moramo ukrepati čim prej. Park smo opazovali skozi leto. Naredili smo herbarij in določili drevesne vrste. Podali smo nekaj možnosti, kako se lotiti prenove parka. Park smo tudi prostorsko razdelili na več delov, na vstopno alejo, kjer vidimo tri različne vrste lip, predvrt, ki so ga po vojni posadili simetrično, v Neptunovem vrtu je gabrova živa meja in nekaj velikih dreves, vrt za njim, kjer je bila oranžerija, so domačini priredili v bivalni prostor in si uredili zelenjavni vrt, ter gozdni kompleks, v katerem prevladuje robinija. Vsak del vrta smo posebej pregledali in fotografirali. Ugotovili smo, da se od rastlin, ki so bile posajene v času poznega baroka, hrastov drevored, dvojni drevored listavcev, ter drugih dreves in grmovnic ni ohranilo skoraj ničesar. Ugotovili smo, da je od celotne zasnove ostal le en mogočen hrast in velik gaber. Rastline so slabo vzdrževane, saj so bile deležne nestrokovnih pomlajevanj in raznih opostošenj. Na baročno vrtno zasnovo nas spominjajo le kipi, ki parku dajejo prostorski okvir.

KEY WORDS DOCUMENTATION

ND Vs
DC UDC 635.925:712.26 (494.7 Dornava) (043.2)
CX ornamental plants/species/ baroque gardens/Dornava
CC AGRIS F01
AU SIMONA, Vilčnik
AA OSTRC, Gregor (supervisor)
PP SI – 1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101
PB University of Ljubljana, Biotechnical Faculty, Department of Agronomy
PY 2008
TI SPECIES COMPOSITION OF THE BAROQUE PARK IN DORNAVA
DT Graduation Thesis (Higher professional studies)
NO IX, 45, [1] p., 2 tab., 34 fig., 14 ref.
LA sl
AL sl / en
AB The essence of the thesis is to present options of protecting and restoring a baroque park in the town of Dornava. The composition of the park laid out in Late Baroque style is connected by a 1.7 km long axis in direction south-east and north-west. After examination of literature we got a comparison of how the Baroque park looked like in time of its bloom and how does it look today. The park was marked by many things, like change of owners, change of style, war and political orientation. The influences on the park are still present and they are affecting also its spatial layout which is the main reason for taking prompt action. We have made a herbarium and determined tree species for the park. We have listed few options of restoring the park. We spatially divided the park into several parts: into entry alley where three sorts of linden can be seen, in to a part before the entrance into the park that was planted symmetrically in the war time with the same plants, into Neptun garden where hornbeam hedge and few tall trees are planted, and the garden behind it, where an orangery stood, was arranged into dwelling place by the local people, who have also laid out a vegetable garden and an false acacia dominated forest. Each part of the park has been checked and photographed separately. We have come to the conclusion that none of the plants planted in the Late Baroque were preserved, including the oak tree avenue, double deciduous tree avenues, and some other trees and bushes. We have also concluded that only one gigantic oak tree and one big beech tree were left from the originally planned park. Due to unprofessional rejuvenation and neglect plants find themselves in bad state. The only thing that reminds us of Baroque garden construction are the statues that give the park the spatial framework.

KAZALO VSEBINE

	str.
Ključna dokumentacijska informacija	III
Key words documentation	IV
Kazalo vsebine	V
Kazalo slik	VII
Kazalo preglednic	VIII
Okrajšave in simboli	IX
1 UVOD	1
1.1 VZROK ZA RAZISKAVO	1
1.2 NAMEN RAZISKAVE	1
1.3 DELOVNA HIPOTEZA	1
2 PREGLED OBJAV	2
2.1 ZGODOVINA LASTNIŠTVA	2
2.2 VRT V ČASU JOŽEFA TADEJA IN MARIJE ATTEMS	4
2.2.1 Vstopni drevored	5
2.2.2 Predvrt	5
2.2.3 Neptunov vrt	8
2.2.4 Vrt oranževcev	9
2.2.5 Gozd z odvodno jaso	10
2.3 ZGODOVINA PARKA DORNAVA	11
2.4 VREDNOTENJE VRTNO-ARHITEKTURNEGA SPOMENIKA	12
2.5 VARSTVENI STATUS	14
2.6 OBNOVA PARKOV	15
2.6.1 Podnebne razmere	15
2.6.2 Podiranje dreves	16
2.6.3 Obrezovanje dreves	16
2.6.4 Obnova zanemarjene trate	17
2.6.5 Geometrijsko sajenje	17
2.6.6 Umetnost striženja rastlin	18
2.6.7 Vrtovi z vozlastim parterjem	20
2.7 POMEN RASTLIN V PARKIH	20
2.7.1 Drevesa	20
2.8 OPIS RASTLIN V PARKU	21
2.8.1 Drevnina	21
2.8.2 Trajnice	26
2.8.3 Dvoletnice in enoletnice	27
3 MATERIAL IN METODE DELA	28
3.1 LOKACIJA VRTA	28
3.2 METODE DELA	28
3.2.1 Zbiranje podatkov in raziskovanje parka	28
4 REZULTATI	29
4.1 ZGODOVINSKA ANALIZA	29
4.1.1 Sondiranje parka	29

4.1.2	Posegi v park	29
4.2	STANJE PARKA DANES	30
5	RAZPRAVA IN SKLEPI	40
5.1	RAZPRAVA	40
5.2	SKLEPI	42
6	POVZETEK	43
7	VIRI	44
	ZAHVALA	

KAZALO SLIK

	str.
Slika 1: Pogled iz Neptunovega vrta v kostanjev drevored proti severu, 70. leta 19. st.	3
Slika 2: Guido pl. Pongratz (1865-1943)	4
Slika 3: Vzhodni del predvrta s citrusi v posodah, 70. leta 19. stoletja	6
Slika 4: Perspektivistična lavirana risba dvorca Dornava	7
Slika 5: Prva ptujska delovna brigada v Dornavi	8
Slika 6: Severno pročelje dvorca v sedemdesetih 19. stoletja	9
Slika 7: Dornava upodobitev iz albuma Carla Reicherda Einst und jetzt, 1864	10
Slika 8: Ob pesnici, 70. leta 19. stoletja	11
Slika 9: Osni pogled skozi gozd pred Pesnico, 70. leta 19. stoletja	11
Slika 10: Primer kako se lotimo geometrijskega sajenja	18
Slika 11: Geometrijski vezeninasti vzorci	20
Slika 12: Močno obrezan lipov drevored	30
Slika 13: Pogled iz predvrta v lipov drevored	31
Slika 14: Lipov drevored	31
Slika 15: Cigarovec (<i>Catalpa bignonioides</i>)	32
Slika 16: Magnolija (<i>Magnolia sp.</i>)	32
Slika 17: Skupinska posaditev v predvrtu	32
Slika 18: Posajena gredica z enoletnicami	32
Slika 19: Pogled v Neptunov vrt	34
Slika 20: Neptunov vodnjak	34
Slika 21: Navadni beli gaber (<i>Carpinus betulus</i>)	35
Slika 22: Navadni divji kostanj (<i>Aesculus hippocastanum</i>)	34
Slika 23: Pravi kostanj (<i>Castanea sativa</i>)	35
Slika 24: Rastlinski okvir okrog Neptunovega vodnjaka	35
Slika 25: Tisa (<i>Taxus baccata</i>)	36
Slika 26: Španski bezek (<i>Syringa vulgaris</i>)	35
Slika 27: Ostanki oranžerije	37
Slika 28: Sadovnjak	36
Slika 29: Mogočni hrastov dob (<i>Quercus robur</i>)	38
Slika 30: Hrastov dob (<i>Quercus robur</i>)	38
Slika 31: Robinija (<i>Robinia pseudoacacia</i>)	39
Slika 32: Glavna os skozi gozd	39
Slika 33: Melioracijski jarek	39
Slika 34: Kip Janeza Nepomuka	39

KAZALO PREGLEDNIC

	str.
Preglednica 1: Pregled rastlinskih vrst v predvrtu	33
Preglednica 2: Pregled rastlinskih vrst v Neptunovem vrtu	35

OKRAJŠAVE IN SIMBOLI

Okrajšava	Pomen
ZVNKD	Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine

1 UVOD

1.1 VZROK ZA RAZISKAVO

Parki so pomemben del kulturne dediščine. Skozi različna obdobja so bili v njih veliki posegi, le malo jih je ostalo ohranjenih, še posebej iz obdobja baroka. Zato je pomembno, da se zavedamo kulturne dediščine in zaščitimo kulturne spomenike.

V Sloveniji imamo veliko parkov in gradov, ki so izgubili svojo prvobitnost. Večina parkov propada, saj niso bili deležni strokovnih prenov in raziskav, ki bi pokazale njihovo osnovno vsebino.

Vrtna umetnost je ujeta v letne čase, podnebne razmere ter rastne zakonitosti rastlin in je ranljiva in minljiva bolj kot vsaka druga umetnost. Za obnovitev parka je pomembno odkrivanje preteklosti, rastlin, ki jih v parku ne zasledimo več.

1.2 NAMEN RAZISKAVE

Park v Dornavi predstavlja enega izmed najpomembnejših primerov poznobaročne arhitekture pri nas. Od nekdanjega parka se ni ohranilo skoraj ničesar, na zasnovo nas opozarjajo nekatere skulpture, medtem ko so skoraj vse rastline propadle.

Namen diplomskega dela je raziskati, v kakšnem stanju je baročni park v Dornavi danes in ugotoviti, kakšne načine sajenja so uporabljali, katera drevesa so ohranjena in kako se park vključuje v okolico. Pomembno je tudi, da spremljamo park v različnih obdobjih in ugotovimo, kaj se je v preteklosti dogajalo z njim.

1.3 DELOVNA HIPOTEZA

Cilj diplomskega dela je dokazati, da obstaja način kako zavarovati in obnoviti park. Z raznimi obnovitvenimi deli in sodelovanjem s priznanimi strokovnjaki, bi lahko baročni park v Dornavi zaživel v vsej svoji prvotni podobi.

2 PREGLED OBJAV

2.1 ZGODOVINA LASTNIŠTVA

Najstarejši viri pišejo o Dornavi - ad Tarnowa že leta 1178, ko je rimski Cesar Friderik II. potrdil salzburški cerkvi razna posestva. Iz 1315. leta se omenja, da naj bi bil lastnik Dornave Otokar, leta 1320 pa naj bi prišel v last Gotfrida in Ulricha. Friderik Ptujski je leta 1435 dal posestvo v fevd Andreju Sendlu in njegovim dedičem (Stopar, 1990, cit. po Krivec, 1996). Leta 1478 je prišla Dornava v last Reinprecht von Hollenegga, ki naj bi jo podaril Hansu von Sauerju leta 1492. Leta 1579 so postali njeni lastniki grofje Herbersteini ptujskega gradu. Rozina Elizabeta Herberstein je 1666. leta prodala Dornavo grofu Juriju Frideriku Sauerju, ki je posest z nakupi zemljišč še povečal (Janischa, 1875, cit. po Krivec, 1996). Leta 1736 je Jožef Franc Sauer prodal posest grofu Dizmi Attems, v letih 1739 do 1743 je Jožef Attems prezidal tedanji dvorec in ob njem uredil park po francoskem vzoru (Janisch 1875, cit. po Krivec, 1996). Dornava je ostala v lasti družine Attems do leta 1868, ko jo je Ferdinand von Attems prodal Oskarju Pongratzu iz Slovenske Bistrice. Družina Attems je bila sočasno lastnik več gradov, med drugimi tudi v Slovenski Bistrici in Tatenbergu (Stopar, 1991, cit. po Krivec, 1996). Družina Pongratz je ostala lastnik Dornave vse do II. svetovne vojne (Kraj. leksikon 1937, cit. po Krivec, 1996). Po nekaterih virih naj bi bila Dornava okrog 1880 last grofice Marije Auersperger in bi Pongratzi postali njeni lastniki pred II. svetovno vojno (Stopar, 1990, cit. po Krivec, 1996). Tudi v knjigi »Med ljudmi in rastlinjem« Ciril Jeglič omenja Dornavo: »Pozneje mi je Pongratz pojasnil, da je bil nekdanj ves graščinski kompleks v Dornavi last Attemsov, on je kupil to posestvo okrog leta 1990. Atemsi so dokončno sezidali poslopje v Dornavi in uredili parkovno ozemlje v prvi polovici 18. stoletja. Glavna os velikopoteznega parka gre od severne strani glavne stavbe kilometer daleč vse tja do Pesnice. Celotna kompozicija je francoskega tipa, zunaj obstranskega trakta na zahodu je zajeten pas ozemlja, vse do gospodarskih poslopij, kjer je izoblikovan v stilu angleškega parka (Jeglič, 1979, cit. po Krivec, 1996).

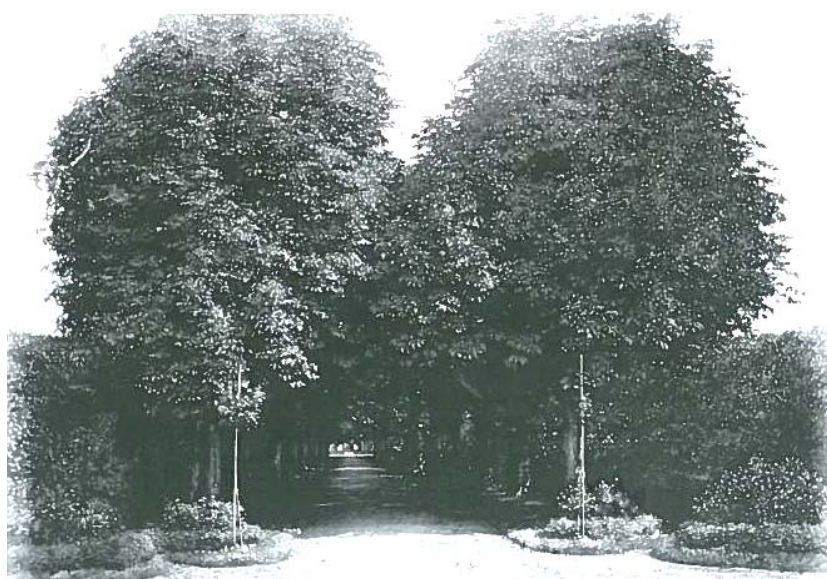
Zgodovinsko lahko razdelimo park na tri pomembna obdobja.

Prvo je obdobje pred lastništvom družine Attems. Prvotno je tukaj stal lovski dvor, kakor kaže Vischerjev bakrorez okoli leta 1681, in ga je obdajal zid, znotraj njega pa je videti obsežen sadovnjak, »drevesni vrt«, katerega podrobnosti pa niso znane. Potem, ko so posest od grofice Herberstein leta 1666 odkupili grofje Sauerji, so že pred letom 1708 sledile večje stavbne prezidave, hkrati so nastale tudi spremembe v konceptu vrtno ureditve. Gotovo je še bil v celoti obzidan in pretežno gospodarske narave z značilnimi načini gojenja kulturnih rastlin, cvetlic, sadnih in okrasnih dreves, s precej velikimi drevesi v okolici dvorca in razporeditvijo prvin v renesančni parterni tradiciji (Povoden, 1825, cit. po

Kolšek in sod., 2003). Da je vrt obstajal že pred Attemsi, priča tudi zapuščinski inventar grofov Sauerjev, ki omenjajo vrtno uto in orodje. Morda je že okrog leta 1715 kot vrtni okras bilo prisotnih dvanajst pritlikavcev (Kolšek in sod., 2003).

Drugo in hkrati najpomembnejše obdobje traja od 1739, ko postane lastnik posesti družina Attems, pa do druge polovice 19. stoletja, ko ga prodajo. V tem času je bil oblikovan in urejen baročni parter po francoskem vzoru v vsej svoji velikosti in popolnosti oblik (Krivec, 1996).

Kasneje je bilo v parku izvedenih nekaj sprememb, čeprav je osnovna kompozicijska shema baročnega časa ostala nedotaknjena. Dodali so veliko cvetočih modnih sezonskih cvetlic in posodovk v gredne obnove Neptunovega vrta, posadili so posamična sadna drevesa, magnolije, stebelne vrtnice kot tudi vrsto divjih kostanjev (*Aesculus hippocastanum*). Med večje spremembe sodi tudi sajenje kostanjevega drevoreda ob glavni poti v »vrt oranževcev« (slika 1) (Kolšek in sod., 2003).

Slika 1: Pogled iz Neptunovega vrta v kostanjev drevored proti severu, 70. leta 19. stoletja (cit. po Kolšek in sod., 2003)

Potem, ko dvorec in park zamenjata lastnika, pride tudi do zadnje spremembe v vrtu in dosajevanju angleškega parka. Zadnja velika dela v parku so bila najverjetneje izvedena v času lastništva družine Pongratz (slika 2, dokaz kako velika drevesa so bila v parku), ki je bila lastnik posesti do II. svetovne vojne (Krivec, 1996). Poglobljena so bila parтерна polja v predvrtu ter dokončno urejene simetrične poglobitve tratnih ploskev na območju nekdanjega peščenega dvorišča. Vrtnar Varga je med vojnoma pri ureditvi vrta upošteval njegovo izročilo. Kot izobražen strokovnjak in veliki ljubitelj rastlin je zagotovo dodajal modne okrasne rastline, vendar ni posegal v izvirno vrtno kompozicijo. Kaj se je v tem

času dogajalo z zbirko citrusov ni znano, nekaj se jih je ohranilo vse do druge svetovne vojne (Kolšek in sod., 2003).

Slika 2: Guido pl. Pongratz (1865-1943) (Arhiv Zagoršek)

Večina dornavske posesti je prišla po vojni v upravljanje Kmetijskega posestva Dornava, v veliki meri pa lastništvo še ni določeno. V poslopje dvorca so najprej v 50. letih naselili dom za onemogle, ki se je leta 1963 umaknil Zavodu dr. Marijana Borštnarja za vzgojo otrok, z motnjo v duševnem razvoju (Krivec, 1996).

Dornavski grad je prazen že od septembra 2002, ko se je po petdesetih letih iz njega izselila še zadnja skupina gojencev Zavoda dr. Marijana Borštnarja.

2.2 VRT V ČASU JOŽEFA TADEJA IN MARIJE ATTEMS

Ostanki vrta, ki jih vidimo danes, pripadajo baročni fazi, ki je bila zasnovana po letu 1750, v času Jožefa Attemsa in njegove soproge Marije Ane, rojene Wurmbrand. Vrtno kompozicijo je skoraj gotovo zasnoval isti arhitekt, ki je izvedel tudi predelavo dvorca in postavitev dveh stranskih kril. To so glavni, vstopni portal z grobom lastnikov, okrašene ograje predvrta, ki se motivno ponovi med častnim dvoriščem in prvim vrtom s fontano, opremljeno z moškimi kipi, simetrično postavljena sadovnjaka-oranžeriji z značilno rustično členitvijo v prtličju in okrasnimi vazami na terasah na koncu drugega vrta ter zaključkom portala pred gozdom v podobni izvedbi in heraldičnimi kartušami, ki jo držita pes in panter.

Na vseh grafičnih upodobitvah glavnino vrta obdaja zid, ki je varoval njegovo dragoceno vsebino pred vetrovi, pogledi, pa tudi nepovabljenimi obiskovalci. Obenem je bil zid ločnica med profano poljedeljsko okolico in notranjim prostorom v tradiciji »zaprtega

vrta«. Zid slutimo tudi na risbi Jožefinskega vojaškega zemljevida, najzgodnejšega znanega kartografskega vira, na katerem lahko razberemo temelje vrtnih sestavin: začetno in končno skulpturo, predvrt, častno dvorišče, vrtna predela pred in za oranžerijama ter gozd z drevoredno povezavo do reke (Kolšek in sod., 2003).

2.2.1 Vstopni drevored

Kdaj natančno je bil posajen vstopni drevored, je težko z gotovostjo domnevati, čeprav bi sočasno sajenje imelo svojo stilno logiko, pa zato ni nobenega pisnega ali slikovnega dokumenta. Vsekakor je bil drevored posajen vejetno najmanj dvakrat in današnja drevesa ne pripadajo izvorni baročni ureditvi. Jožefinski, iz druge polovice 18. stoletja, in mlajši Franciscejski kataster iz leta 1825, kažeta dvojni listnat drevored, medtem ko ga že nekoliko mlajši litografski kataster Stare Kaiserjeve suite nima. Reichert pa je v *Einst und jetzt* leta 1865 narisal mlada listnata drevesa, po oceni ne starejša od trideset let (Kolšek in sod., 2003).

2.2.2 Predvrt

Vstopna aleja je vodila do dvorca, kjer se je odprl pogled na vrtni zid s portalom, za katerim je ležal okrasni predvrt. Sestavljen je bil iz vzhodnega in zahodnega dela, ki ju je razdelil osrednji dostop do stavbe, dodatno pa sta bila ločena z ograjo in stranskima kovanima portaloma. Njuna štiridelna parterna zasnova, sestavljena iz po štirih delov, je imela dodatno in sredinsko postavljena drevesa v posodah, ki so predstavljala verjetno najlepše in največje primerke iz razmeroma velike zbirke agrumov Jožefa Attemsa. Ta je vseboval približno dvesto primerkov različnih vrst citrusov. Manjši del citrusov se je ohranil do 2. svetovne vojne. Predvrt je bil v bistvu poletna oranžerija. Omenjajo se sladki oranževci, grenki oranževci, citronovci in limonovci. Gre za vrste sladke pomaranče (*Citrus sinensis*) (L., Osbeck) in grenke pomaranče (*Citrus aurantium* L.). Pri citronovcih ni mogoče razbrati, ali gre za citronovec (*Citrus medica*) (L.) ali za limonovec (*Citrus limon*, (L.) Burm. F.), lahko pa so gojili obe vrsti. Omenjali so tudi ime »cedro«, pri čemer skoraj gotovo gre za prvotno, grško poimenovanje grenkih oranž, ne pa za sadike drevesa cedra (*Cedrus sp.*), kot bi lahko sklepali iz navedbe. Ti citrusi so se imenovali v grščini »kedros, kedromelon«, zaradi aromatičnega vonja, ki spominja na vonj nekaterih dišečih iglavcev, med njimi ceder, brinov, klekov itd. Plinius je izraz »kedros« latiniziral v »citrus«.

Slika 3: Vzhodni del predvrta s citrusi v posodah, 70. leta 19. stoletja (cit. po Kolšek in sod., 2003)

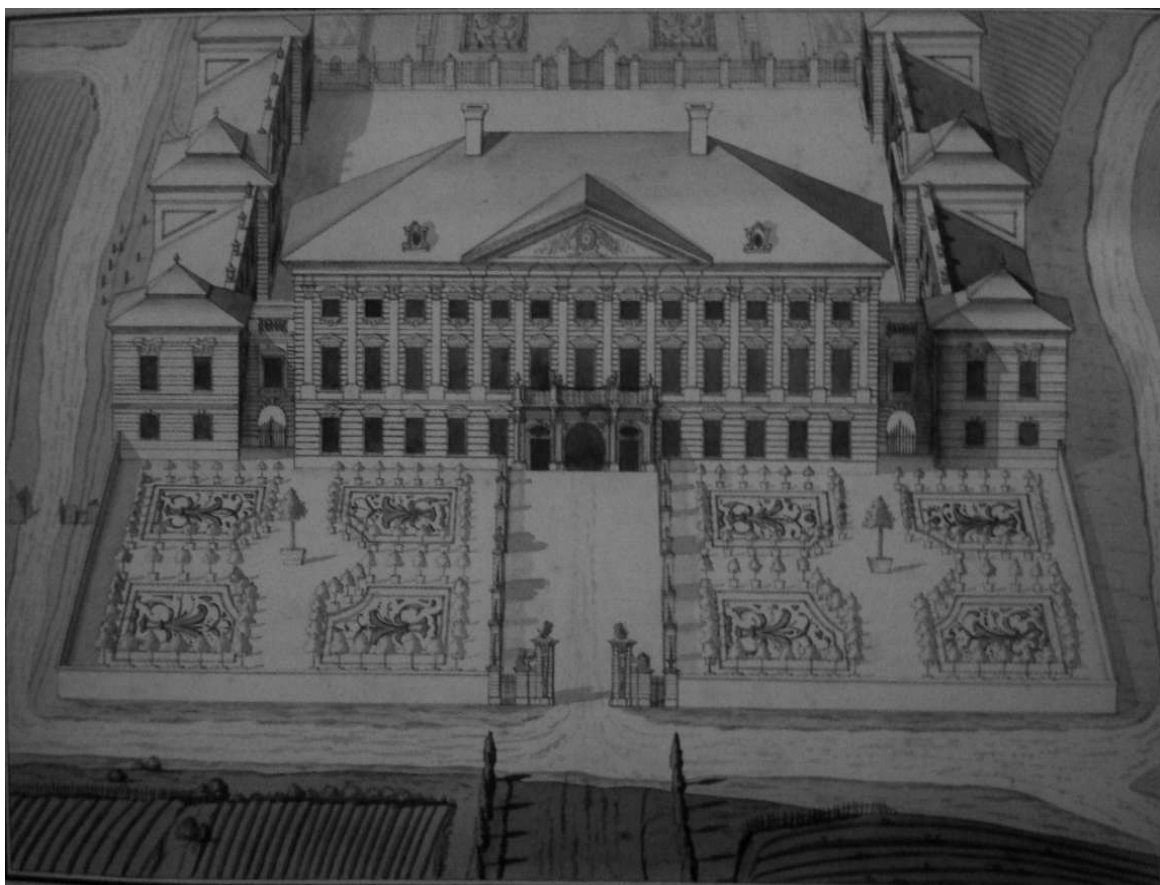
Poleg njih so med rastlinami, gojenimi v oranžeriji in pripadajočem vrtu, bile še druge domače vrste sadnih dreves in portugalka. Invertarni opis »Pordugesser« bi lahko interpretirali kot vinsko trto portugalko ali pa nemški prevod italijanskega imena »portogallo«, ki je eden od sinonimov za sladke oranževce (*Citrus sinensis*) (L.). Da je zbirka agrumov bila dragocena in velikega pomena za lastnika, ki je zanje izbral tako reprezentančno lokacijo kot prikazuje slika 3, govori že dejstvo, da se je med številnimi sočasnimi dvorci prav v Dornavi namesto običajnega častnega dvorišča ob vstopu pojavil motiv bogatega predvrta. Zanj je bilo na razpolago obilo prostora, jugozahodna orientacija dvorca pa je kot nalašč za njegovo vsebino - »poletno oranžerijo«, prostor, ki je bil namenjen za gojenje in zimsko shranjevanje teh rastlin. V tem primeru je bila oranžerija na prostem ločena od istoimenskih stavb in urejena kot okrasni vrt pred dvorcem. O plemenitosti tega prostora govori tudi kiparsko okrasje ograje: poleg ohranjenega psa in panterja, ki držita rokokojski kartuši z groboma, sta simetrično od njiju še dečka z rogovoma izobilja v rokah, na notranji strani portala pa so upodobljeni štirje letni časi, ostali slopi pa so poudarjeni z umetnimi kamnitimi vazami.

Jože Attems je morda želel s to zbirko na simbolni ravni ponazoriti idejo o nesmrtnosti rodbine, ki ji je pripadal. Citrusi s svojimi vednozelenimi stebli, sočasnimi plodovi in cvetovi, ki v nasprotju s srednjeevropskim rastlinjem cvetijo in rodijo tudi pozimi, so že v antiki, ponovno pa v renesančnih in baročnih vrtovih, veljali za simbol večnega življenja. Simbolika je povezana z mitološko zgodbo o Heraklesu in njegovih dvanajstih delih, ki mu jih je kot nezakonskemu Zevsovem sinu za kazen naložila boginja Hera. Njegovo enajsto pogumno dajanje je bilo pridobitev »zlatih jabolk« iz rajskega vrta Hesperid. S Heraklejem in njegovim herojstvom so se kasneje radi istovetili mnogi vladarji. Zato ni naključje, da se v vrtu pojavijo »zlata rajska jabolka« kot utelešenje njegovega delovanja. V baroku izredno modni in skorajda obvezni ureditveni element vrtov tako ni bil le lepota in

aromatična eksota, temveč še ena prisposoba, ki zaokroža sliko vrta in stavbe kot celotnega umetniškega dela (Kolšek in sod., 2003).

Risba Dornave (slika 4), domnevno iz 18. st., ki so jo odkrili pred petimi leti, prikazuje dornavski dvorec s predvrtom, častno dvorišče in del Neptunovega vrta, osvetljuje doslej neznane ureditvene podrobnosti, predvsem vezeninasti tip parternega vzorca. Okrasna polja vsebujejo rastlinske in iz nežnih materialov urejene talne vzorce. Risba kaže Parterre en broderie, ki spominja na vezenino. V njem se posamezne prvine, urejene iz rastlinskih (pušpan, tisa) in mrtvih gradiv (pesek raznih barv, zmleta opeka idr.), združuje jih v motive, pri čemer gradivo izgubi svojo individualnost, transformirane v vzorce z lastnim sporočilom (Kolšek in sod., 2003).

Dragocena risba ponuja mnoge iztočnice za nadaljnje raziskovanje in informacije za obnovitvena dela, ki bodo sledila.

Slika 4: Perspektivistična lavirana risba dvorca Dornava (cit. po Kolšek in sod., 2003)

2.2.3 Neptunov vrt

Skozi temnino prostorne veže se je vrtni prostor prelil na drugo stran, na prostrano peščeno dvorišče, od koder se je prek slopaste ograje, okrašene z moškimi kipi in vazami, odprl oblikovno in simbolno najpomembnejši, z rastlinskimi prvinami in kiparskimi deli obilno okrašen vrtni prostor, »Neptunov vrt« (slika 5). Tukajšnji parter je prav tako sestavljen iz štirih križno simetričnih polj v sorodnem vezeninastem vzorcu, kot v predvrtu, le da jih dodatno poudarjajo obrobe s posamičnimi grmovnicami in ločenima, linearnima tratnima pasovoma, zasajenima z vrstama dreves s striženimi krošnjami. Ta parter je bil ob robu obdan z visokima striženima gabrovima živima mejama, ki sta okvirjala drevesa. Ta del parka sta sestavljala zelena hodnika, palisadi (grmi ali drevesa, strižena pogosto do tal, na vrhu pa se stikajo in tvorijo hodnik) ali pa celo kot bokset (imitacija gozda). Na zahodnem delu vrta so ostanki take strukture še komaj prepoznavni. Notranje stene, obrobene proti bazenu, so tako oblikovale zeleni kabinet (malo sobo, vrt sredi striženih živic), kjer sta bila simetrično razpostavljena dva cikla kipov, sredinsko postavljen vodni bazen s kipom Neptuna, mitološke vodne živali in psa ter somerno stoječe klopi.

Slika 5: Prva ptujska delovna brigada v Dornavi (Voljč, cit. po Kolšek in sod., 2003)

Nastali prostor, nekakšen zeleni teater (z živicami obdan prostor, namenjen družabnim prireditvam), je predstavljal življensko nasprotje med modrostjo in širino človekovega duha, utelešeno v šestih skulpturah antičnih mislecev ter duševno in telesno pohabljenostjo, predstavljeno na komičen, parodičen način z dvanajstimi kamnitimi pritlikavci. Združevanje klasične vrtno mitologije, alegoričnosti ter komedijanstva in satire je bilo v baročnih, predvsem pa rokokojevskih vrtovih, pogost pojav (Kolšek in sod., 2003).

2.2.4 Vrt oranževcev

Osrednja pot s tega vrta je vodila naprej v gospodarski vrt, ki je imel na svojem zaključku simetrično postavljeni stavbi za zimsko shranjevanje občutljivih eksotičnih rastlin, med njimi citrusov, in gojenje ter razmnoževanje drugih, sezonskih rastlin, verjetno tudi cvetja, zelenjadnic in zelišč. Zaradi prisotnosti oranžerije in vrtno hiše bi lahko bil ta prostor urejen kot »parter oranževcev«, ki je ob robovih gred in v pravilnih vrstah pred oranžerijo imel razpostavljene posode s citrusi. Morda so v tem predelu gojili tudi vinsko trto za namizno grozdje (domnevno je šlo za beli vranek oz. hrustec ali celo nekatere vrste sadnih dreves v različnih gojitvenih oblikah). Južni del oranžerije je bil kot aleja z zaokroženim obokom in obdan z gredami. Tako bi si lahko razlagali širše pasove ob štirih simetričnih poljih, ki gradijo osrednji ovalni prostor z neznano vsebino, vidne na listu franciscejskega katastra. Lahko pa bi šlo zgolj za višje strižne živice, ki so ločevale grede od poti.

O sredinskem drevoredu v tem času ni podatkov, vendar pa Povodnov zapis leta 1825 (Kolšek in sod., 2003, cit. po Povoden, 1825) omenja dve veliki in stari drevesi ob oranžeriji, dva velika topola (*Populus sp.*), ki bi lahko pripadali najstarejšemu vrtu (slika 6, slika 7), morda še pred Sauerjevo prezidavo dvorca. Isti avtor piše tudi o Attemsovem vrtnarju Rosenbaumu, ki je dornavski vrt opremil z rastlinami »po francoskem vzoru« in uredil sadovnjak. Rosenbaumov prispevek pri oblikovanju in opremljanju posameznih vrtnih ambientov je bil očitno pomemben, vendar pa je še popolnoma neraziskan. O njegovem poreklu, izobrazbi in siceršnjem delu Povoden ne govori.

Slika 6: Severno pročelje dvorca v sedemdesetih 19. stoletja (cit. po Kolšek in sod., 2003)

Slika 7: Dornava upodobitev iz albuma Carla Reicherda *Einst und jetzt*, 1864 (cit. po Kolšek in sod., 2003)

Rastlinske živice so vodile poglede naprej, mimo rastlinjakov, v pravilno posajen sadovnjak, ki se je zaključil z heraldičnim portalom. Ta portal je pravzaprav vrt v nasprotni smeri tudi začel, od tod se je odprl pogled na дворец, ki je imel v tem primeru vlogo gloriote (Kolšek in sod., 2003).

2.2.5 Gozd z odvodno jaso

Zunaj vrtnega zidu se je začel oblikovan gozd (slika 9), ki je imel simetrično zasajene hrastove drevorede ob treh kolovoznih poteh, ki so bile v obliki »gosje nožice«. Iz zgodovinskih fotografij je razvidno, da so hrastova drevesa bila do neke mere oblikovana s rezjo. Ti drevoredi so bili še vidni po drugi svetovni vojni, kasneje je gozd prevzela »ljudska oblast« in ga izropala. Pod pretvezo pridobivanja rodovitne zemlje so tedaj posekali mogočen hrastov drevored. Danes je ostal samo en mogočen hrast, ki spominja na stare čase. Znotraj gozda so potekale še sprehajalne steze, ki so jih uporabljali za lov in izlete s kočijami do Pesnice. Na mirni vodi so si privoščili osvežitev s kopanjem in čolnarjenjem (slika 8) (Kolšek in sod., 2003).

Slika 8: Ob pesnici, 70. leta 19. stoletja (cit. po Kolšek in sod., 2003)

Slika 9: Osnovni pogled skozi gozd pred Pesnico, 70. leta 19. stoletja (cit. po Kolšek in sod., 2003)

2.3 ZGODOVINA PARKA DORNAVA

Zgodovinskih virov o dornavski graščini in parku ob njej ni veliko, vendar navajajo, da je park obstajal (Povoden, 1825 cit. po Krivec, 1996) in da je bil oblikovan v duhu francoskih vrtov. ZVNKD Maribor je naročil raziskave gradiva družine Attems štajerskemu deželnemu arhivu v avstrijskem Gradcu. Pregled arhivskega gradiva ni dal neposrednih uporabnih podatkov, ki bi nam pomagali pri rekonstrukciji vrtna zasnove. Zanimiv je popis dreves v arhivskem gradivu, ki potrjuje domnevo, da so bile čez zimo v oranžeriji shranjene posode z eksotami (portugalske limone, portugalska drevesa, kisle pomaranče) in popis pripomočkov za delo v vrtu (pute, drevesne škarje, kovinske grablje, škropilnice) iz druge polovice 18. stoletja.

Najstarejši znani kartografski dokument je Franciscejski kataster iz leta 1825. Orginale hrani Arhiv republike Slovenije. Zaradi katasterskega merila 1:2880 je uporaben kot

shematski prikaz razmerja med potmi in parternimi polji ter stavbo in okolico. Nekateri deli vrta so kljub merilu prikazani zunaj katasterskega merila. Načrt je koristen in uporaben kot prikaz osnovnih oblikovalskih principov v celotni zasnovi. S pomočjo katastra je mogoče razbrati tudi uporabo prostora znotraj kompleksa vrta in v njegovi okolici. Za podrobnejšo obdelavo oz. oblikovanje detajlov pa ni moč razbrati potrebnih informacij. Ostali kartografski material je mlajših datumov in ima za izhodišče prav Franciscejski kataster. Tudi grafično so šibkejši, tako da ni moč ugotoviti razvoja uporabe prostora.

Med drugo slikovno gradivo spadajo še slikarske in grafične upodobitve in kasneje tudi fotografije. Najstarejša znana upodobitev iz te vrste dokumentacijskega gradiva je Vischerjeva »Topographia ducatus Stiriae« iz leta 1681, kjer je dvorec Dornava upodobljen tako, da za njim vidimo grad Borl. Po tej upodobitvi bi lahko sklepali, da je bil prvotno dvorec obrnjen drugače, mogoče pa je tudi, da je ta detajl pot umetniške svobode avtorja. Naslednja upodobitev je iz leta 1832 do 1840, ki jo je izdelal Kayser. Dvorec je še brez stranskih traktov in je ograjen. V predverju so vidna drevesa in na vogalih postavljeni stolpiči. Vidna sta dva drevoreda, pred dvorcem in za njim. Dvorec je rahlo dvignjen, obdan z griči in postavljen v popačeno perspektivo, saj je na upodobitvi vidna tudi cerkev svete Doroteje. Zadnja znana likovna upodobitev je dokaj podobna prvim znanim fotografijam. Reprodukcijska je iz knjige Reichert, Einst. n. jetzt III., izdane v Grazu 1864. leta.

Z razvojem fotografije je ta medij postal najpogostejše uporabljeno sredstvo za vizualno dokumentacijo. Iz dornavske zgodovine sta znana dva ciklusa fotografij. Za prvi ciklus fotografij neznanega avtorja lahko trdimo, da je iz druge polovice 19. stoletja, nekako okrog leta 1870, gotovo pa pred 1880 letom, kar je bilo ugotovljeno na konzultacijah z dr. Vrišerjem. Original hrani Uprava republike Slovenije za varstvo kulturne dediščine v Ljubljani, kopije pa ZVNKD Maribor. Drugi ciklus fotografij je bil posnet med obema vojnama, okvirno bi ga lahko datirali med leti 1935 do 1939, avtor posnetkov pa je F. Mesesnel. Originali so hranjeni v Ljubljani, kopije pa na ZVNKD Maribor. Na fotografijah prvega ciklusa je moč razpoznati neko post baročno stanje, ki predstavlja rahel odmik od baročne strogosti in reda (Krivec, 1996).

2.4 VREDNOTENJE VRTNO-ARHITEKTURNEGA SPOMENIKA

Vrednotenje dediščine je izredno pomembno, saj ima za cilj opredeliti pomen vrednotenega objekta in ugotoviti način njegove obnove. Pri spomenikih oblikovane narave je pogosto zastopanih več umetnostnih zvrsti, zato je vrednotenje kompleksen problem. Merila za vrednotenje so oblikovana po metodologiji Zavoda Republike Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine (Hafner, cit. po Krivec, 1996).

Delijo se na pet večjih skupin:

- vrtnoarhitekturna tipološka merila,
- vrtnoarhitekturna stilna merila,
- vrtnoarhitekturna dendrološka merila,
- merila zgodovinske pričevanosti,
- in merila, ki izhajajo iz sedanjega stanja.

Nobena od teh vrednot ne sme potekati samodejno in ločeno od ostalih, marveč vedno v kontekstu z vrtno-arhitekturno zasnovo, katere deli so te vrednote.

Na Štajerskem, deželi graščin in dvorcev, predstavlja dvorec v Dornavi pomemben košček mozaika, ki prezentira podobo dežele. Ob dvorcu iz srede 18. stoletja je bila zasnovana obsežna parkovna zasnova v maniri baročnih vrtov v takratni Evropi. Tako po oblikovanosti stavbe kot po dimenzijah in oblikovanosti parka, predstavlja Dornava višek tovrstnega oblikovanja takratnega časa pri nas. Nekdanja parkovna zasnova je po svojih razsežnostih in oblikovnem izrazu edina in edinstvena pri nas, saj pomeni višek vrtno-arhitekturne posebnosti pri nas. V nekateri elementih se lahko primerja s podobnimi parki po Evropi (Inventar, cit. po Krivec, 1996).

V slovenskem prostoru ni tako obsežne vrtno zasnove. Vrt v Dornavi predstavlja višek vrtnega oblikovanja v baroku pri nas in je tipičen predstavnik zrelega baroka tudi v širšem prostoru.

Ves barok v vrtnem oblikovanju v Evropi je jemal za vzor francosko vrtno-oblikovalsko šolo. Zaradi odmaknjenosti in majhnosti smo na slovenskem prevzeli barok dokaj pozno pod izrazitim vplivom naših severnih sosedov, predvsem Dunaja. Pri baroku v Dornavi lahko govorimo o dveh zasnovah. Širše območje vrtno zasnove je bilo omejeno oz. definirano s širšimi sakralnimi spomeniki, predstavljeno v osni križ, ki je po svoji vzdolžni osi tekkel od juga proti severu skozi glavni portal dvorca, in prečni osi, ki je tekla od vzhoda proti zahodu skozi parterno zasnovo pred vrtnim paviljonom. Ta zasnova je bila razpoznavna in najboljše vidna iz južne točke celotne zasnove, kipa matere božje. Iz te točke je bilo moč s pogledom doseči vse tri kipe, ki so označevali širše območje parkovne zasnove, kar je posebnost pri krajinskem oblikovanju pri nas. Ta veliki tetraeder, zaznamovan s štirimi kipi, je označeval površino 33 hektarjev. Pri nas ne poznamo primera tako dolge in tako bogato oblikovane celote, v kateri je arhitektonski vrh dvorec, park pa prehaja iz bogato in skrbno oblikovanega parterja v naravno strukturo (Krivec, 1996).

2.5 VARSTVENI STATUS

Vrtni kompleks je zavarovan z Odlokom o razglasitvi in varovanju naravnih območij in spomenikov narave v občini Ptuj (1979, cit. po Krivec, 1996) in z Odlokom o razglasitvi nepremičnih kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju občine Ptuj (1989 cit. po Krivec, 1996).

S sprejetjem Zakona o varstvu kulturne dediščine (Zakon..., 1999) je Vlada Republike Slovenije izdala odlok o razglasitvi Dvorca Dornava (EŠD 120 cit. po Krivec, 1996) in Park dvorca Dornava (EŠD 7876 cit. po Krivec, 1996) za kulturni spomenik državnega pomena (Odlok..., 1999) in jo s tem razglasila za kulturni spomenik državnega pomena zaradi kulturnih, krajinskih, umetnostno-arhitekturnih, zgodovinskih in drugih lastnosti spomenika.

Z Zakonom o lastninjenju kulturnih spomenikov v družbeni lastnini (Zakon..., 1999) je Državni zbor razglasil park dvorca Dornava (EŠD /7876 cit. po Krivec, 1996) za kulturni spomenik v državni lasti.

Za spomenik velja varstveni režim naveden v odloku, ki določa (Odlok..., 1999):

- varovanje kulturnih, arhitekturnih, krajinskih, likovnih, zgodovinskih vrednot v celoti, v njihovi izvirnosti in neokrnjeosti,
- prepoved predelav vseh likovnih in tehničnih prvin stavbe, ki so ovrednotene kot del spomenika,
- podrejanje vsake rabe in vseh posegov v park in njegove objekte ter odprti prostor ohranjanju in vzdrževanju varovanih spomeniških lastnosti: značilnega tlorisa, razporeda posameznih dreves in drugih rastlin, njihovih združb in druge dele opreme parka, varovanje vedut na parkovno celoto in ohranitev pogledov iz parka na širšo, nepozidano okolico, preprečevanje zaraščanja parkovne osi,
- omogočanje predstavitve celote in posameznih zaščiteneh elementov in dostop javnosti v meri, ki ne ogroža varovanja spomenika in v 2. točki odloka naštetih posameznih elementov ter enot,
- znotraj območja je prepovedano postavljanje objektov trajnega ali začasnega značaja, vključno z nadzemno ali podzemno infrastrukturo ter nosilci reklam, razen v primerih, ki jih s predhodnim kulturnovarstvenim soglasjem odobri pristojni zavod,
- prepovedana je vožnja z motornimi vozili znotraj zaščitene območja parka, razen za potrebe vzdrževanja, raziskovanja in oskrbe.

Zavarovano območje je namenjeno (Odlok..., 1999):

- trajni ohranitvi kulturnih, arhitekturnih, krajinskih, likovnih, zgodovinskih vrednot imenovanega spomenika,
- povečanju pričevalnosti kulturnega spomenika,
- predstavitvi kulturnih vrednot spomenika in premične dediščine, v tisku in drugih medijih,
- znanstveno-raziskovalnemu delu,
- učno-demonstracijskemu delu.

2.6 OBNOVA PARKOV

Pri prenavljanju starih, historyčnih vrtov sta glede na njihovo velikost, stanje in značaj, vrsta in obsežnost dela zelo raznolika. Opraviti moramo analizo zemljišča in ga temeljito proučiti. Upoštevati moramo dejavnike, kot so klima in tipi tal. To so podatki, ki so zelo pomembni za določitev drenaže, zaščite in razvrstitev rastlin. Zelo dobro je, če raziščemo zgodovino in razvoj vrta. Tega se lotimo preudarno, vrt natančno opazujemo preko leta in poskušamo ugotoviti osnovne ideje izvornega sajenja. To nam bo kasneje pomagalo pri odločitvah, katere rastline odstraniti ter nadomestiti z drugimi in katere obrezati in prenoviti. Očistimo zaraščene poti in druge grajene prvine, zanemariti ne smemo nobene sestavine vrta, ker potem ne bomo odkrili originalne zasnove vrta. Stara, zdrava drevesa lahko ohranimo z drevesno kirurgijo, bolna in nevarna pa je bolje odstraniti. Ohranimo nenavadne rastline, morda redko sorto rododendronov ali vrtnic. Če želimo prenoviti zaraščene žive meje, jih je potrebno ponavadi odločno obrezati. Pušpanovo živo mejo kot ostanek parteraja je smiselno dobro obrezati, če rastline niso prestare. Vendar moramo vedeti, da slabo prenašajo radikalno rez, zato jih je včasih bolje nadomestiti z novimi. Če so del originalne zasnove trate, jih je potrebno prenoviti, kakor tudi zemljišča, pokrita s travno rušo. Pred davnimi leti so uporabljali visokokakovostno rušo in če še vedno obstaja, bo verjetno dobro prenesla obnovo (Enciklopedija vrtnarjenja, 1994).

2.6.1 Podnebne razmere

Koristno je, da ugotovimo značilnosti krajevnega podnebja. Pomembni so temperatura, količina padavin, osončenost in posebnosti podnebnih vplivov kot so mrazišča. Tudi geografski položaj je pomemben, saj je na vrhu hriba temperatura nekaj stopinj hladnejša kot na nižje ležečih območjih in je s tem rastna sezona kasnejša. Določiti moramo tudi mikroklimo, zarišemo strani neba, ugotovimo, kateri deli vrta so najbolj senčni ali sončni. Upoštevamo, da je senca listopadnih dreves pozno spomladi in poleti gostejša kot pozimi. Če želimo uporabljati predele vrta, ki so izpostavljeni vetru, jih moramo zaščititi z ograjo ali vrsto dreves. Gojitvene razmere na obeh straneh vetrobrana so različne. Tla na zavetrni strani in tesno ob ograji ali živi meji redkeje namoči dež, lahko pa primankuje tudi sončne

svetlobe. V vrtu imamo tudi vlažna in suha rastišča, zato moramo paziti, katere rastline bomo posadili, da bodo uspevale. Prepustna tla izkoristimo za rastline, ki jim ustrezajo suhe razmere. Občutljive vzpenjalke, špalirna drevesa in obzidne grme sadimo ob zidovih in ograjah, ki so obrnjene proti jugu. Ker so večji del na soncu, vsrkajo veliko toplote in s tem izboljšajo cvetenje in obroditev. V senčnih predelih vrta, pod krošnjami dreves, ob velikih grmih in živih mejah so podobne razmere kot v gozdu, zato tukaj gojimo rastline, ki jim taka mesta ugajajo. Rastline, ki potrebujejo več sence, gojimo ob osojni stani zidu. Zato moramo izkoristiti različnost mikroklima v vrtu in gojimo rastline, ki danim razmeram ugajajo. Če želimo spremeniti mikroklimo vrta, lako brez težav ustvarimo posebne razmere. Zemlja, ki je nagnjena ali dvignjena proti spomladanskemu soncu se bo hitreje ogrela, kar je idealno za zgodnje spomladanske cvetlice (Enciklopedija vrtnarjenja, 1994).

2.6.2 Podiranje dreves

Drevesa lahko podiramo ob vsakem letnem času. Prepričati se moramo, ali drevo ni zaščiteno kot naravni spomenik. Da drevo varno podremo, potrebujemo dovolj prostora, najprej odžagamo večje veje in nato ostanek debla. Na strani, kamor naj bi padlo drevo, zarezemo nekje meter nad tlemi več kot tretjino debla, nato pa drevo porinemo v zeleno smer. Če podiramo večjo drevo, privežemo okoli drevesa vrv in na ta način usmerjamo padec (Enciklopedija vrtnarjenja, 1994).

2.6.3 Obrezovanje dreves

Preveliko drevo lahko postane za nek prostor moteče, zato moramo ukrepati. Najbolj preprosto je zmanjšati krošnjo, to je najcenejša rešitev, ki pa ni najboljša. Poseben problem so mestna drevoredna drevesa, ki rastejo na rastišču, kjer je omejeno razraščanje pod zemljo in nad njo. V takih primerih je treba začeti z rezjo že nekaj let po sajenju, ko so drevesa še mlada, ne pa čakati tako dolgo, da so prevelika. Za rez večjih dreves veljajo pravila, ki jih je treba pri obrezovanju upoštevati. Ne režemo debelih vej s črnjavo, ne puščamo štrcljev in ne režemo tik ob deblu ali debelih vejah, vedno mora ostati vejni ovrtnik. Pri rezi dreves se nikoli ne sme odstraniti vseh vejic, odrežemo največ eno četrtno do eno tretjino vejic, izjema je oblikovana drevnina, ki tako rez dopušča, npr. žive meje, palisade. Ko se reže debele veje, se odreže tudi vejice, zato je pomembna pravočasna rez. Režejo naj se samo veje na obrobju krošnje, če je ta prevelika. Drevesne krošnje ne smemo rezati tako v živo, da je prisiljena oblikovati nadomestno krošnjo iz spečih in nadomestnih brstov na prerezu vej. Če ne upoštevamo le enega izmed teh pravil, so lahko posledice nepravilne rezi naslednje: povečana verjetnost razkroja lesa, povečana verjetnost lomljivih vej, oslabele zdravstveno stanje in krajša življenska doba.

Največjo nevarnost za drevo pomenijo lesne gobe. Podgobje – micelij – se v lesu razrašča in pri tem razkrajajo lesno tkivo. Do tedaj, ko se na lesu pojavijo lesne gobe, lahko mine tudi do 15 let, takrat je za kakršen koli poseg prepozno. Na prerezu debelejših vej sta vidni dve vrsti lesa, pod lubjem je svetlejši les, imenovan beljava, v sredini je črnjava ali jedrina. Beljava je živa, v njej se še preteka voda iz korenin v veje, v celicah potekajo biokemični procesi, črnjava pa je mrtev les. Obrambni procesi potekajo samo v beljavi, kar je glavni razlog, zakaj se ne sme rezati debelih vej. V črnjavo skozi mrtvo tkivo slej ko prej prodre drevesna goba v notranjost drevesa in se razraste po vsej črnjavi, ne da bi jo karkoli oviralo. Posledica so votle veje in debla, ki pomenijo veliko nevarnost za okolico. V številnih poskusih se je pokazalo, da so premazi učinkoviti zoper glivice le kratek čas in ne morejo preprečiti naselitve razkrajajočih gliv (Šiftar, 2006).

2.6.4 Obnova zanemarjene trate

Zanemarjeno trato lahko obnovimo ali izboljšamo, zato sledimo postopkom, s katerimi trato pomladimo in oživimo. Zgodaj spomladi jo pokosimo z rotacijsko kosilnico na višino 5 cm in odstranimo ves odkos. Čez en teden spet pokosimo, tokrat kosilnico nastavimo zelo visoko. V naslednjih tednih znižujemo postopoma nivo košnje, dokler ne dosežemo primerne višine. V tem času trato pognojimo in čez dva tedna uporabimo primeren herbicid. Gole ploskve čez kak teden ponovno posejemo. Če je del trate poškodovan, rušo na poškodovanem delu odstranimo ter posejemo novo ali jo na novo položimo. Pomembno je, da sejemo ali položimo enako rušo, kot je rasla. Če ruše ne poznamo, obnovimo poškodovano ploskev z rušno zaplato s tistega dela trate, ki je manj vidna.

Močno zapleveljena in z mahom poraščena travna ruša je v zelo slabem stanju, zato jo je najbolje zamenjati. To naredimo spomladi, takrat najlepše raste in se do konca rastne dobe lepo utrdi (Enciklopedija vrtnarjenja, 1994).

2.6.5 Geometrijsko sajenje

Priljubljenost pravilno urejenih geometrijskih gred z barvnim cvetjem, se v zadnjem času zmanjšuje, nadomešča jih naravno sajenje. Prednost pravih gred poudarja barvna kombinacija z živahnim učinkom. Cvetje v njih je močnih, celo nasprotujočih si barv, sajeno tesno skupaj. Preveč barvnih nians lahko razvrednoti celoten nasad, zato moramo rastline skrbno izbrati in omejiti število rastlinskih vrst. Dve do tri barve ali sorte popolnoma zadoščajo, za geometrijske poudarke pa poskrbi geometrijski okvir. Sajenje je relativno enostavno in z vzdrževanjem ni težav. Že nekdaj so imeli v takih vrtih največ trajnic in odpornejših rastlin. S čebulnicami, trajnicami in nekaterimi grmovnicami oblikujemo ozadje posaditvene strukture in tako tudi podaljšamo obdobje pestrosti.

Z številnimi vrstami in sortami enoletnic lahko posadimo gredice, ki so od spomladi do jeseni lepe, saj imamo na voljo bogat izbor rastlin z različnimi barvami, oblikami in velikostmi, ki so si precej podobne. Z enoletnicami lahko oblikujemo velike parcele v eni barvi, če sadimo nizkorastoče vrste, ki obilno cvetijo in se zlijejo v živo barvno celoto. Za svežino in drznost uporabljamo enoletnice različnih barv, ki jih posadimo v vzorčaste oblike. Enoletnice so zelo primerne za goste in stroge nasade, saj obilno cvetijo in se močno razrastejo. Izbiramo lahko med pritlikavimi in srednje rastočimi rastlinami. Z rastlinami lahko dodamo sveže barve vzorcem, ki smo jih zasnovali z opeko, gramozom in drugimi neživimi materiali. Enoletnice so primerne za poudarke v nasadih, kjer jih kombiniramo s strogo rezanimi zimzelenimi rastlinami, npr. pušpanom (*Buxus sp.*), materino dušico (*Thymus sp.*) ali sivko (*Lavandula sp.*) (slika 10). Barve lahko skozi vse leto spreminjamo, jeseni posadimo dvoletnice, ki cvetijo do spomladi, čez poletje pa so primerne enoletnice. Lako jih posadimo v kontrastnih barvah, oblikah in oblikujemo razne vzorce. Rob iz gosto rastočih enobarvnih rastlin lahko omejuje vzorec, ki ga dopolnimo z drugimi rastlinami. Belina je vedno živahna in jasna omejitev. Spomladi so to lahko marjetice (*Bellis perennis*), poleti pa enoletni grobeljnik (*Lobularia maritima*). Vzorec morda zapolnimo z nežnejšimi zajčki (*Antirrhinum sp.*) (Enciklopedija vrtnarjenja, 1994).

Slika 10: Primer kako se lotimo geometrijskega sajenja (Schloss Hof, 2007)

2.6.6 Umetnost striženja rastlin

Spretnost umetnostnega striženja je znana že več kot 2000 let. Oblikovanje rastlin s striženejem (topiary) je poseben način rezi, gojenja dreves in grmov, s katerim dosežemo zanimive oblike rastlin. Zahteva natančnejšo rez kot živa meja. Strižene rastline se pogosto pojavljajo v pravilno oblikovanih vrtovih. Natančno striženi stebri, piramide in spirale oblikujejo vertikalne poudarke v simetriji. Ena sama taka rastlina je v vrtu žariščna točka,

več striženih dreves in grmovnic pa je osnova, ki daje dober okvir za dodatne, bolj sproščujoče nasade. Preproste oblike, kot so krogle ali stožci, so primerne za klasične in pravilno oblikovane vrtove. Ptice, razne živali in predmeti pa dajejo občutek razgibanosti in so neprimerne za naravne zasnove.

Najprimernejše za umetnostno striženje so goste, zimzelene, počasi rastoče rastline, ki imajo majhne listke in se po striženju hitro obrastejo. Za preproste oblike uporabimo mlade rastline in izberemo poganjek, ki bo jedro zasnove. To je lahko posamezen poganjek ali več poganjkov, ki se nato razraščajo. Stožec je najpreprostejša oblika, zanj potrebujemo le vodilne palice, za druge oblike pa ogrodje iz žične mreže, ki ga pritrdimo na kole in pričvrstimo v tla blizu glavnih poganjkov. Poganjke privezujemo na ogrodje, jih krajšamo in spodbujamo razvejanost, ki prekrije ogrodje. Nove poganjke privezujemo na ogrodje, dokler so še mladi in upogljivi, da zapolnijo celoten obod. Rast je glede na strani neba različna, poganjki, ki so usmerjeni navzdol, slabše rastejo.

Strižemo rastline, ki imajo gosto upogljivo rast, zimzelene rastline, kot so tisa (*Taxus baccata*) in pušpan (*Buxus sp.*), kalina (*Ligustrum vulgare*), navadni vrednik (*Teucrium chamaedrys*), navadni nemški rožmarin (*Santolina chamaecyparissus*), ki so idealne v zmernem pasu. Geometrično lahko gojimo sredozemsko cipreso (*Cupressus sempervirens*), ki uspeva le v toplejših razmerah. Številne druge zimzelene rastline, lovrikovec (*Prunus laurocerasus*), bodlika (*Ilex sp.*) lahko strižemo, vendar jih je težje oblikovati. Zelo prilagodljiv je bršljan (*Hedera sp.*), gojimo ga lahko ob ogrodju.

Ko ima rastlina zeleno obliko, potrebuje med rastno dobo redno striženje. Čas med striženji je odvisen od stopnje rasti, ko nova rast prične kvariti določeno obliko. Tiso strižemo npr. enkrat na leto, pušpan odvisno od sorte, dvakrat, kalino pa trikrat. Rastline strižemo ob ustreznem času. Grmov ne smemo striči po zgodnji jeseni, ker morajo mladi poganjki po prvem striženju dozoreti, da prenesejo nizke temperature. Tam, kjer je podnebje toplo in rast neprekinjena, lahko redno strižemo med letom.

Rastline redno oskrbujemo s pletjem, zalivanjem in gnojenjem. V območjih s snežnimi padavinami prekrijemo strižene rastline z mrežo, tako da preprečimo poškodbe, ki bi nastale pod težo snežne odeje. Sneg moramo otesati, da ne poškoduje ogrodja. Če se katera veja odlomi, jo s škarjami prikrajšamo in napeljemo sosednje poganjke, da zapolnijo vrzel. Rastline, ki je nismo strigli leto ali dve, moramo obnoviti z rednim striženjem. Če je bila rastlina zanemarjena več let, jo moramo prvo pomlad temeljito rezati, nato pa naslednje dve ali tri pomladi oblikovati bolj natančno. Listje nekaterih zimzelenih rastlin lahko v hudih zimih pozebe, zato spomladi počakamo, da ponovno odžene, če pa ustvarja pregrd vtis, ga odrežemo, vendar skušamo ohraniti izvirno obliko.

2.6.7 Vrtovi z vozlastim parterjem

Takšni vrtovi so bili posebno priljubljeni v 16. stoletju. Posnemali so obliko abstraktnih vzorcev, čipkastih in prepletenih trakov, ukrivljenih in poudarjenih z nizko strižnimi živimi mejami, ki so napolnjeni z barvnim peskom, prodom in rastlinami, kot prikazuje slika 11. Vozlasti parter je najbolje opazovati od zgoraj, ker so take podrobnosti nabolj izrazite in vidne. Zato upoštevamo ta pogled že pri načrtovanju. Vozlastega parterja na ravninah in dobro prepustnih tleh ni težko ustvariti in vzdrževati. Zasnova je učinkovitejša in lažje jo bomo vzdrževali, če bodo vzorci enostavni. Če želimo med strižene vzorce namesto peska posaditi rastline, izberemo nizko rastoče oz. take, ki jih v merilu in vzorcu lažje vzdržujemo. Plevel, ki se pojavi na peščenih površinah, plevemo ročno, saj lahko z masikaterim sredstvom poškodujemo plitve korenine strižnih mej (Enciklopedija vrtnarjenja, 1994).

Slika 11: Geometrijski vezeninasti vzorci (Schloss Hof, 2007)

2.7 POMEN RASTLIN V PARKIH

2.7.1 Drevesa

Drevesa v vrtu ustvarjajo močan vizualni poudarek, dajejo občutek trajnosti, zrelosti, dodajo višino in strukturo k vrtni zasnovi. Imajo velike izrazite obrise, ki so v nasprotju z drugimi rastlinami v mehkejši liniji. Oblikujejo vrtno ogrodje, okoli katerega se vključujejo kratkotrajneši elementi. Poznamo ogromno drevesnih vrst, ki se razlikujejo po obliki, velikosti, barvi in teksturi listov, cvetov in lubja.

Drevesa lahko razporedimo na različne načine: v naravni postavitvi kot skupino gozdnih dreves in v pravilno oblikovanem vrtu z ustrežno eleganco. Drevesa lahko prostorsko

opredelimo ali omejimo. Vrsta ali naravna skupina dreves lahko označuje lastninsko mejo, poudarja pot ali omejuje dele vrta. Z njimi lahko oblikujemo živi obok, skozi katerega vstopamo.

Okrasna drevesa gojimo zaradi lepih cvetov, listov, lubja, plodov in tudi zaradi sadja ali lesa. Sadna drevesa krasijo lepi cvetovi, hkrati pa tudi nekatera dobro rodijo. Razlika med drevjem in grmovjem je včasih zabrisana. Drevo ima ponavadi eno samo deblo, grm pa ima več debel in včasih doseže velikost drevesa.

Drevesa so v vrtu največje in najdlje živeče rastline, zato je njihovo sajenje pomembna odločitev. V manjšem vrtu je izbira dreves in razmestitev še toliko pomembnejša. Videz drevesa in njegove posebnosti so vsekakor pomembne, ob tem pa ne smemo zanemariti ustreznosti vrtna lege, tal, podnebja, skrajne višine in širine, ki ju bo drevo doseglo. Izbira drevesa je začetek načrtovanja. Višine nihajo od 1 metra pri nekaterih pritlikavih iglavcih, pa tja do 90 m pri velikih drevesih. Letni prirast je pri pritlikavih drevesih od 2,5 cm do 1 m in več. Mlado drevesce v drevesnici ne daje predstave o njegovi poznejši velikosti. Sorte izberemo skrbno, če kupujemo nadomestna drevesa, izberemo take, ki bodo ustrezale našim zahtevam. Velikost in oblika dreves sta pomembni za slog in praktično obravnavo prostora. Nekatera drevesa so majhna in očarljiva, druga velika in monumentalna. Ozka in močna drevesa so npr. primerna za majhne vrtove, čeprav imajo pravilen videz. Zaobljena drevesa in drevesa z nepravilno odprtimi vejami so videti bolj naravna, saj imajo več sence. Sajenje pod takimi drevesi je težje, ker se zadržuje voda. Drevesa v obliki stožca in piramide učinkujejo kot skulpture, drevesa povešave rasti pa delujejo mehkeje. Upoštevati moramo čas, ki ga drevo potrebuje, da oblikuje svojo značilno obliko, v nekaterih primerih so to desetletja.

2.8 OPIS RASTLIN V PARKU

2.8.1 Drevnina

Acer plantanoides L. – Ostrolistni javor

Je listopadno drevo z razprostrto krošnjo, ki zraste do 35 m visoko. Listi so dlanasto krpati, veliki, široki, svetlo zeleni, dolgi od 5 – 16 cm in 8 – 25 cm široki in postanejo jeseni rumeni ali oranžni. Rumeni cvetovi, ki se razvijejo sredi pomladi pred listi, so rumeni, združeni v pokončna socvetja. Plodovi, krilata plodišča, dozoriijo jeseni. Najraje raste na rahlih bogatih tleh, prenese pa tudi sušenja in vlaženja (Brus, 2004; Vrtnarska enciklopedija rastlin in cvetlic, 1997).

***Acer pseudoplatanus* – Gorki javor**

Je hitro rastoče, prezimno, listopadno, do 40 m visoko drevo, z razprostrto, pravilno razvito krošnjo. Skorjo ima v mladosti sivkasto in gladko, pozneje postane razpokana in se lušči. Ima široke petkrpate temnozeleno liste, 8 – 16 cm dolge in 20 cm široke. List je na zgornji strani zelen in gol, spodaj svetlejši in po žilah dlakavi. Socvetja so zelena, viseča in grozdasta. Plod je pokavec in je sestavljen iz dveh krilatih dlanastih plodičev. Najbolj mu ugajajo sveža, globoka, rahla humosna tla (Brus, 2004; Vrtnarska enciklopedija rastlin in cvetlic, 1997).

***Aesculus hippocastanum* – Navadni divji kostanj**

Je listopadno drevo in zraste do 50 m visoko. Krošnja je okrogla, razvejana, s krhkimi vejami. Veliki temnozeleni listi so dlanasto sestavljeni iz 5 ali 7 podolgovatih jajčastih lističev, ki postanejo jeseni rumeni. Socvetja so velika, latasta, v drugi polovici pomladi dolgo cvetijo in so belo in rumeno ali rdeče pegasta. Plodovi so okrogle zelene glavice, velike 5 – 6 cm z redkimi bodicami. Najraje ima globoka, hranljiva, peščeno-ilovnata tla (Brus, 2004; Vrtnarska enciklopedija rastlin in cvetlic, 1997).

***Castanea sativa* – Pravi kostanj**

Je listopadno drevo z mogočno razprostrto krošnjo, do 35 m visoko. Skorja na deblu je v mladosti gladka, pozneje spiralno brazdasta. Listi so 10 – 30 cm dolgi, podolgovati, nazobčani, zgoraj bleščeči temnozeleni, spodaj svetlejši. V jeseni postanejo rumeni. Majhni rumenkasti cvetovi so v klasastih socvetjih in dozorijo v kroglaste bodičaste plodove z užitnimi semeni. Bleščeči rjavi kostanji imajo na koncu repek, ki je ostanek cvetnega odevala. Plodovi dozorijo oktobra. Uspeva na globokih, rahlih, zmerno vlažnih, humosnih tleh (Brus, 2004; Vrtnarska enciklopedija rastlin in cvetlic, 1997).

***Carpinus betulus* – Navadni beli gaber**

Je listopadno drevo, visoko 25 m, s stožčasto krošnjo, pozneje široko razraščeno. Lubje je sivo, tanko in v starosti brazdasto. Listi so jajčasti, temnozeleni z izobčenimi žilami in jeseni postanejo rumeni in oranžni. Cvetijo na koncu pomladi, cvetovi so majhne zelene mačice. Plodovi so združeni v majhne viseče klaske, dolge do 15 cm. Gaber ima rad s hranili bogata tla, ki so zmerno vlažna. Prenese temperaturo tudi do – 30 °C (Brus, 2004; Vrtnarska enciklopedija rastlin in cvetlic, 1997).

***Catalpa bignonioides* – Cigarovec, cigarar**

Je do 20 m visoko listopadno drevo s kratkim debelim deblom in široko kroglasto krošnjo. Skorja je sivojava, tanka, v starosti postane razpokana in prične odpadati v obliki okroglastih ali oglatih ploščic. Brsti so okrogli, drobni, rjavkasti in rastejo v parih ali vretencih po trije skupaj. Listi so enostavni, široko jajčasti, dolgi od 10 do 30 cm in imajo 16 cm dolgi pecelj. Na zgornji strani so listi temno zeleni in goli, na spodnji strani svetlejši. Poleti so na vejah beli cvetovi z rumenimi in škrlatnimi lisami, jeseni pa dolgi viseči valjasti stroki. Uspeva na globoko vlažnih, zračnih ilovnatih tleh. Dobro prenaša mestno okolje, vendar se moramo izogibati vetrovnih leg (Šiftar, 2001; Brus, 2004).

***Corylus avellana* - Navadna leska**

Je do 5 m velik listopadni grm. Listi so srčasti, zeleni in dlakavi. Hitro raste, številne debele in drobnejše veje odganjajo iz podnožja grma. Rez prenaša zelo dobro, izrezujemo stare in pregoste veje. Moški cvetovi so rumene mačice in se razvijejo že maja, ženski pa septembra in so rdeči, drobni ter komaj opazni. Plod je orešček, imenovan lešnik, 8 – 10 cm dolg z zelenim ovojem ter rjavo lupino (Šiftar, 2001).

***Fagus sylvatica* – Navadna bukev**

Je 40 m visoko listopadno drevo z veliko razvejano krošnjo. Deblo je ravno, skorja je pri starejših drevesih tanka, siva in gladka, včasih v spodnjem delu razpokana. Liste ima enostavne eliptične, podolgovato jajčaste, 6 – 10 cm dolge in 3 – 7 cm široke. Zgornja stran lista je temnozeleno in bleščeča, spodnja svetlejša, ko so listi madi so dlakavi, starejši obdržijo dlačice samo po listnem robu. Ima enospolne cvetove, moški cvetovi so v dolgopecljatih zbitih mačicah, ženski so okroglasti in so na krajših pecljih. Plod je orešček, 1,5 cm dolg, trirob, rjav, ki se razvije iz plodnice. Bukov raste na svežih, globokih, s kalcijem bogatih humosnih tleh (Brus, 2004).

***Magnolia sp.* – Magnolija**

Je širokokrošnjato listopadno drevo ali grm, delno vednozeleno ali vednozeleno, do 5 m visoko, že nizko pri tleh razvejano. V baročnem parku so samo listopadne vrste. Skorja na deblu je srebrno siva in gladka, poganjki so močni zelenkasti ali sivkasto rjavi. Številni cvetovi so dvospolni in se pojavijo še pred olistanjem, gojimo jih zaradi lepih in ponavadi dišečih cvetov. Listi so večinoma jajčasti. So prezimno do zmrzalno trdne rastline. Potrebujemo sončna do polsenčna rastišča in zavetja pred močnim vetrom. Najbolje uspevajo v rodovitnih, dobro odcednih tleh (Brus, 2004; Vrtnarska enciklopedija rastlin in cvetlic, 1997).

***Picea abies* - Navadna smreka**

Je hitro rastočo, vednozeleno do 50 m visoko iglasto drevo, s stožčasto krošnjo. Deblo je ravno z rdečkasto skorjo, ki je na začetku gladka in kasneje začne odstopati v obliki okroglastih ploščic. Brsti so zašiljeni, rjavkasti, pokriti s smolo. Iglice so dolge 1 – 2,5 cm in do 1 mm široke. Moški cvetovi so 2 cm dolgi, na načetku rdečkasti, nato rjavi. Ženska storžasta socvetja so rdeča, pokončna in se po oploditvi razvijejo v 10 – 16 cm dolge in 3 – 4 cm debele storže. Najraje raste na svežih in zračnih tleh, z visoko zračno vlago in rednimi padavinami. Je odporna na mraz in ne mara poletne temperature (Brus, 2004).

***Quercus robur* – Dob**

Hrast dob je listopadno drevo z razprostrto krošnjo in močnim kratkim deblom. V višino zraste 25 m in je prezimno trdna vrsta. Skorja na deblu je v mladosti gladka, kasneje globoko razpokana. Liste ima podolgovate, krpato narezane, valovitorobne in temnozelene. Moški cvetovi so od 2 do 5 cm dolge rumene mačice, ženski pa so posamezni ali združeni v majhne klaske. Plodovi so enosemnski oreški, želodi, dolgi od 3 do 6 cm, združeni do pet skupaj. Njegova pričakovana življenska doba je 500 do 800 let. Najraje raste na mineralno bogatih humosnih tleh, z visoko potalnico in občasno poplavljenih tleh (Brus, 2004; Šiftar, 2001).

***Robinia pseudoacacia* - Robinija**

Je hitrorastoče, listopadno, do trideset metrov visoko drevo, z redko in zračno krošnjo. Skorja je pri mladih drevesih gladka in siva, pri starejših globoko razpokana in porjavi. Mladi poganjki so goli, rjavkasto rdeči in značilno vzdolžno rebrasti. Drobni brsti so skriti pod nabrekli zalistjem med bodečima trnoma. Temnozeleni listi so sestavljeni iz 11 do 23 jajčastih lističev. Na koncu pomladi in na začetku poletja se v gostih visečih klobčastih skupinah razvijejo dvospolni dehteči metuljasti beli cvetovi. Plod je 5 do 10 cm dolgi, gladki rjavi strok, ki vsebuje trda, temnorjava semena. Najbolje uspeva na rahlih, rodovitnih, globokih peščenih tleh z veliko svetlobe (Brus, 2004; Vrtnarska enciklopedija rastlin in cvetlic, 1997).

***Sambucus nigra* – Črni bezeg**

Je listopadni grm s košato krošnjo, ki prične odganjati že marca in v višino lahko doseže 8 m. Je prezimno trdna vrsta. Ima krepke poganjke s plutastim lubjem in zlato rumenimi listi. Lahko ga tudi obrezujemo, vendar je lepši, če ga ne. Na začetku poletja se v pakobulastem socvetju razcvetijo gosti, zvezdasti, rumenkasto beli cvetovi, iz katerih se kasneje razvijejo črni sočni plodovi, ki so strupeni. Najbolj mu ustrezajo svetla mesta z rodovitnimi in vlažnimi tlemi (Šiftar, 2001; Vrtnarska enciklopedija rastlin in cvetlic, 1997).

***Salix sepulcralis* »Chrysocoma« – Vrba žalujka**

Je listopadno drevo 20 m visoko, z redko krošnjo in dolgimi vitkimi povešenimi vejami, ki segajo skoraj do tal. Je prezimno trdna vrsta. Listi so ozki od 8 – 16 cm dolgi, s suličasto konico ter široki 2,5 cm. Zgornja stran lista je temnozeleno, spodnja pa sivozelena. Cveti na začetku pomladi in ima rumenkasto zelene mačice. Plod je glavica, ki vsebuje drobna dlakava semena. Dobro uspeva na svežih do vlažnih, zmerno suhih, rahlih in hranljivih peščenih tleh (Brus, 2004; Vrtnarska enciklopedija rastlin in cvetlic, 1997).

***Syringa vulgaris* – Lipovka (španski bezeg)**

Je listopaden grm ali dreveso, gojimo jo zaradi barvitih latastih socvetij, ki lepo dišijo. So prezimno trdne. Najraje ima svetla, sončna rastišča ter rodovitna in odcedna tla. Lahko jo gojimo tudi kot živo mejo in obrezujemo po cvetenju. Odcvetela cvetišča odstranimo, ker se na nanovo zraslih poganjkih tvorijo nastavki cvetov za drugo leto (Brus, 2004).

***Taxus baccata* L. – Tisa**

Tisa je do 20 m visoko, vedno zeleno iglasto drevo, s stožčasto ali okroglo krošnjo. Je počasi rastoča, prezimno trdna, z igličastimi temno zelenimi listi. Njena razrast je lahko večdebela, z dolgimi vejami, ki iz debla rastejo v vejnih vencih. Iglice na vejah lahko ostanejo 4 - 5, pa tudi do 8 let. Na ženskih rastlinah se razvijejo semena, ki imajo spodnji del obdan z mesnatim, lepo rdečim ovojem, ki je nastal iz cvetnega peclja in ovršnih lusk. Moški cvetovi so okroglasti, rumenkasti in se razvijejo v pazduhi iglic. Najbolje raste na zračnih humosnih tleh, peščena tla ji ne ustrezajo (Brus, 2004).

***Tilia cordata* – Lipovec**

Listopadno drevo z razprostrto krošnjo, ki je visoko do 30 m. Ima kratko deblo in široko krošnjo z debelimi vejami. Skorja na deblu pri mladih drevesih je zelenkasto rjava in gladka, pri starejših postane siva in razpokana. Listi so majhni od 4 – 7 cm, pravilno srčasti in bleščeči. Na zgornji strani so listi modrikasti in temnejši, na spodnji so svetlejši in imajo v pazduhi žil šope dlačic rdeče rjave. Cveti sredi poletja in ima majhne rumenkaste cvetove. Plod je večsemenski orešček, dolg 5 – 7 cm. Najbolj mu ustrezajo globoka, bogata tla z apnenečasto podlago (Brus, 2004; Vrtnarska enciklopedija rastlin in cvetlic, 1997).

***Tilia × europaea* L. – Evropska lipa**

Je križanec med malolistno in velikolistno lipo, vendar po lastnostih prekaša oba starša. Je listopadno drevo, visoko 35 m. Po rasti in obliki listov je podobna velikolistni lipi, le da imajo listi spodaj v žilnih kotih rumenkaste dlačice. Listi so okrogli, spodaj sivozeleni,

zgoraj temno zeleni. Po rastišču zahtevnosti je podobna malolistni lipi, občasno dobro prenaša sušo, pogosto se na deblu razvijejo iz koreninskega vratu številne v šopih rastoče bohotivke. Drevesa nad koreninskim vratom rade tvorijo bule, iz katerih bujno odganjajo vodeni poganjki, ki so posledica ukužbe ran v mladosti. Cvetovi se razvijejo poleti, so majhni rumenkasti in so strupeni za čebele (Vrtnarska enciklopedija rastlin in cvetlic, 1997; Šiftar, 2001).

***Tilia platyphyllos* – Velikolistna lipa**

Velikolistna lipa je listopadno drevo do 30 m visoko. Mlada rastlina ima stožčasto rast, starejša pa jajčasto do okroglo. Liste ima okrogle in temnozelene na spodnji strani. Na zgornji strani je listna ploskev rahlo dlakava, na spodnji strani so drobno izražene žile in v njihovih pazduhah drobi šopi bledosivih dlačic. Cvetovi so majhni pakobuli z bledorumenimi ovršnimi listi, ki se odpirajo sredi poletja. Plod je orešek, okrogle do hruškaste oblike, sive barve, z debelo olesenelo lupino. Lipa zelo dobro prenaša obnovitvene rezi in lahko raste tudi do 1000 let in več. Dobro raste na apnenih, zračnih, vlažnih z mineralnimi hranili bogatih tleh (Šiftar, 2001; Brus, 2004).

2.8.2 Trajnice

Trajnice so primerne za vsak vrt, saj nam ponujajo pester izbor barv, struktur, oblik in vonjev. Trajnice pridejo lepo do izraza, če so posajene med grmovnice, enoletnice, čebulnice lahko pa tudi med sadne rastline in zelenjadnice, ki prezimijo na prostem.

Gre za neolesenele rastline, ki preživijo eno ali več let. Večinoma so zelnate, pri katerih nadzemni deli jeseni odmrejo, lahko pa ostanejo manjši oleseneli deli, ki spomladi odženejo. Poznamo tudi večletnice, ki pogosto več let nimajo nadzemne dele, potem pa lahko, tudi le enkrat, cvetijo in semenijo. Gojimo jih zaradi lepih cvetov in dekorativnih listov. Večina trajnic cveti določeno obdobje, praviloma so najlepše poleti, vendar nekatere krasijo vrt tudi jeseni in pozimi. Listi so dalj časa lepi kot cvetovi, zato je dobro, če izbiramo trajnice tudi zaradi dekorativnih listov. Trajnice so lahko pritlikave, plazeče in visoke od 10 do 15 cm, pa tja do 2,5 m.

Trajnice gojimo predvsem zaradi lepih listov in cvetov. Priljubljen del vrta so bile že v viktorjanskih časih. Z njimi so oblikovali dolge pravokotnike, ki jih je obdajala trava. Posamezne grede je zaključevala živa meja ali plot, po sredini pa so bile sprehajalne poti.

Nasad je odvisen od okusa in domišljije, vendar je dobro upoštevati nekaj osnovnih pravil. Vrtovi s pravilno zasnovo so ravne grede, s strogo urejenimi barvami, ki so videti zelo elegantne. V sodobnih vrtovih so grede nepravilnih oblik in je tudi nasad manj geometričen

in svoboden. Večje grede so primernejše za večje vrtove, vendar se morata velikost in oblika ujemati s arhitekturnimi prvinami. Pri načrtovanju sajenja moramo pomisliti tudi na to, kako se rastline razrastejo, da imajo dovolj prostora. Sadimo jih v dvignjene grede in korita, z nizko pokrovnimi trajnicami lahko sadimo obrobe gredic, medtem ko visoko rastoče pridejo do izraza kot posamezne ali kot poudarki v ozadju grede, s tem pa pridobimo višino in strukturo. Manjše in srednje velike rastline delujejo najlepše, če jih sadimo posamezno ali v skupinah.

Izbiramo rastline, ki jim rastne razmere na določenem rastišču ustrezajo. Trajnice izvirajo iz različnih območjih, zato nekatere uspevajo v zavetrnih ali izpostavljenih mestih, druge na rodovitnih ali kamnitih tleh (Enciklopedija vrtnarjenja, 1994).

2.8.3 Dvoletnice in enoletnice

Z enoletnicami in dvoletnice lahko hitro posadimo vrt. Njihova rastna doba je kratka, vendar mnoge med njimi cvetijo nekaj tednov ali mesecov. Enoletnice so rastline, ki imajo življenjski krog od kalitve semena do ponovnega oblikovanja semena, medtem ko dvoletnice po prvem letu razvijejo vegetativne organe, nato prezimijo in cvetijo naslednje leto.

Napogosteje jih sadimo v grede in posode. Vzpenjalke in plazeče rastline so najbolj učinkovite, če se razraščajo po ogrodju ali brežinah. Grede posajene z enoletnicami so barvno lepo učinkovite, saj z njimi hitro dosežemo zeleni učinek. Z njimi lahko poudarjamo že ustaljene nasade in jih tudi večkrat v sezoni menjamo.

V gredah, kjer uporabimo le nekaj barv in druga ob drugi delujejo skladno, so najbolj učinkovite. Na nasade vplivajo tudi listne oblike in strukture s kombinacijami cvetnih kontrastnih barv. Če sadimo rastline različnih oblik in velikosti, je nasad videti zanimivejši (Enciklopedija vrtnarjenja, 1994).

3 MATERIAL IN METODE DELA

3.1 LOKACIJA VRTA

Vrt se nahaja v občini Dornava, to je v severozahodni Sloveniji, na delu Ptujkega polja in delu Slovenskih goric.

3.2 METODE DELA

Podatke o vrtu smo zbirali na več načinov:

- z raziskovanjem na osnovi razgovora z domačini in drugimi, ki sodelujejo pri prenovi baročnega parka in dvorca,
- z zbiranjem literature po časopisih in knjižnicah,
- s fotografiranjem vrta,
- z izdelavo herbarija in popisa rastlinskih vrst v vrtu.

3.2.1 Zbiranje podatkov in raziskovanje parka

Raziskovali smo na osnovi pogovora z domačini. Veliki ljubitelj baročnega parka v Dornavi, Franc Zagoršek, nam je dal pomembne podatke, kaj se je dogajalo v preteklosti v parku. Vrt nam je tudi razkazal in povedal, katere rastline manjkajo v njem, kaj je na novo zgrajeno in kakšne škoda je nastala skozi zgodovino. Tudi nekaj fotografij smo dobili iz njegove zbirke. Z ljudskim izročilom so se ohranile govorice, kako dober človek je bil zadnji lastnik Pongrac. Domačini so bil deležni raznih nagrad, ko so mu pomagali pri urejanju parka. Povedali so mi tudi, da je imel Pongrac ribnik, ki ga danes ni več. Tudi sadovnjaka se spominjajo, velikih deves, ki so zelo dobro rodila.

Vrt smo spremljali v različnih letnih časih in ga fotografirali. Tako smo tudi v diplomii prikazali fotografije v različnih letnih časih. Skozi letne čase se vrt spreminja, opazimo lahko, kako ima vrt zgodaj spomladi prehodno celotno osno alejo, kasneje pa prehod v celoti skoraj ni mogoč, saj ga preraste grmovje in visoko trava v gozdnem kompleksu in preorane njive, ki so posajene s kmetijskimi kulturami.

V parku smo nabrali rastline posameznih vrst in park razdelili na več delov: vstopni drevored, prevrt, neptunov vrt, vrt za njim in gozdni kompleks. V vsakem delu parka smo določili rastlinske vrste in popisali število rastlin. Pregledali smo tudi stanje dreves in drugih rastlin. Ugotovili smo, kako nestrokovno je bil park do sedaj oskrbovan. Drevesa v lipovem drevoredu so bila pred leti »obglavljena«, samo vprašanje časa je, kdaj jih bodo napadle bolezni. Tudi drugih rastlin ni ostalo skoraj nič od prvotne baročne zasnove.

4 REZULTATI

4.1 ZGODOVINSKA ANALIZA

4.1.1 Sondiranje parka

Maja 1994 so s skupino delavcev občine Ptuj izkopali sedem sond v parterjih vrtnе zasnove v Dornavi. Prva sonda je bila izkopana v severozahodnem vogalu Neptunovega parterja, kjer so bili profili precej pomešani zaradi kanalizacije, ki teče skozi ta del vrtnе zasnove, zato so bile sledi domnevnih poti dokaj nejasne in neizrazite. V zahodnem delu sonde so odkrili nekaj starih korenin oz. ostankov lesa, ki bi lahko bili ostanki drevesa iz stranskega drevoreda. Opaziti je bilo menjavo plasti, ki je posledica globokega izkopa, domnevno, zaradi rasti in kasnejšega odstranjevanje dreves. Pomembne informacije so dobili iz sonde, ki so jo izkopali na osrednji poti na prehodu iz Neptunovega parterja v naslednji parter. Ta sonda je potrdila domnevo, da je bila v preteklosti glavna os urejena v trdnjšem materialu in ne peščena kot danes. 20 cm pod vrhno plastjo so izkopali rečne okroglice »mačje glave«, položene v pesek. Pomembni rezultati izkopavanj so se pokazali v zahodnem delu Neptunovega parterja, kjer so izkopali več sond, predvsem zaradi tega, da bi s pomočjo rezultatov lažje določili potek stranskih in prečnih poti in sledi poteka živih mej (Krivec, 1996).

4.1.2 Posegi v park

V letih 1739 do 1743 so Attemsi spremenili grad v baročni dvorec s parkom, kakršnega poznamo danes. Leta 1782 so dvorec kupili Pongratzi in ostali lastniki do konca vojne. Po vojni ga je prevzela »ljudska oblast« in ga oropala. Po 2. svetovni vojni, so pod pretvezo pridobivanja rodovitne zemlje, posekali mogočni hrastov drevored. Ko so sprevideli napako, je bilo žal prepozno, saj je od hrastovega drevoreda ostal le en mogočen hrast.

Med drugo svetovno vojno je bila iz vrta odstranjena večina rastlin, med drugim tudi kostanjev drevored, od vrtnе kompozicije so ostali le obrisi.

Po drugi svetovni vojni so se za vrt začeli težki časi, ki jim še danes ne vidimo pravega konca. Širjenje kmetijske dejavnosti je posegalo v vrt in ga zmanjševalo. V njega so naselili ustanovo za duševno prizadete. Nova vsebina dvorca in nacionalizacija je povzročila poguben odnos do vrtnega kompleksa. Gospodarska poslopja so se pričela zajedati v park, na robu vrta so zgradili prašičjo farmo. Z izsuševanjem in melioracijskimi jarki so znižali nivo talne vode in posegli v samo vrtno tkivo.

15. januarja 2001 so v 11 ha velikem spomeniško zavarovanem parku, v gozdu, opravili golosek. Načrt o sečnji naj bi bil narejen v skladu s spomeniškimi usmeritvami obnove gozda. Posekati so nameravali 345 kubikov lesa. Marca pa naj bi začeli s sajenjem 500 sadik hrasta doba in 1000 sadik velikega jesena. O nameravani sečnji ni nihče obvestil ZVNDK. Konzervator za vrtno-arhitekturne spomenike pri ZVNDK je po ogledu ocenil, da ne gre za veliko škodo.

Leta 1996 so pomladili lipov drevored. Drevesa v drevoredu že nekaj desetletij niso bila ustrezno rezana in negovana, zato so bili opravljeni temeljitejši posegi. Drevesa so obrezali, pomladili, odstranili suhe veje in jih dognajili. Določili so tudi novo obliko krošenj, ki naj bi bila vidna šele spomladi, ko bodo drevesa ozelenela. Nekaj lip so zaradi bolezni morali podreti, a jih bodo kmalu nadomestili z novimi (Slodnjak, 1996). Ti postopki so bili popolnoma v nasprotju s strokovnimi merili (slika 12).

Slika 12: Močno obrezan lipov drevored (cit. po Slodnjak, 1996)

4.2 STANJE PARKA DANES

Stanje v prostoru kaže na slab odnos do naravne in kulturne dediščine v bližnji preteklosti pri nas. Menjava stilskih obdobij in političnega sistema je spremenila večino starejših ureditev in tudi ta ni prizanesla vrtni ureditvi v Dornavi. Park, ki ga povezuje okrog 1700 m dolga os v smeri JV proti SZ, skozi zgodovino ni ohranil svojih prvotnih značilnosti in danes kaže blede slike preteklosti. Z vzhodne strani v območje vrtno zasnove sili vaška pozidava, ki je že na samem vzhodnem robu ožje parterne zasnove. Na vseh ostalih straneh se je v park začelo zajedati kmetijstvo s svojimi obdelovalnimi zemljišči in gospodarskimi poslopiji. Z razvojem infrastrukturnega omrežja in mesta Ptuja sta se struktura prebivalstva in njihov način bivanja v vasi močno spremenila, kar se kaže tudi v okoliškem prostoru. Še večje spremembe pa so povzročile regulacije Pesnice in agromelioracije Ptujkega polja, ki so jih kmetje izvajali sočasno z vodnimi gospodarstvi.

Osrednji del nekdanje baročne zasnove, kot jo prikazuje Franciscejski kataster, je danes v veliki meri spremenjen. Tisti del parka, ki leži za vrtnima paviljonoma, je dejansko preoblikovan do nerazpoznavnosti in povsem zanemarjen. Parter med paviljonoma in dvorcem je ohranil svoje dimenzije, vsebina pa je v glavnem spremenjena.

Vstopni drevored

V lipovem drevoredu je na levi strani 17 velikih dreves in tri majhna, na desni strani pa je sedemnajst velikih dreves in dve majhni, eno drevo je propadlo. Drevesa so posajena izmenično, in sicer se izmenjavajo tri vrste lip, velikolistna lipa (*Tilia platyphyllos*), lipovec (*Tilia cordata*) in njun križanec, evropska lipa (*Tillia × europaea*).

Slika 13: Lipov drevored

Slika 14: Pogled iz predvrta v lipov drevored

Čeprav je ZVNKD Maribor novembra 2001 prepovedal oranje znotraj zavarovanega območja, se do danes ni nič spremenilo. Posebej sporno je oranje na obeh straneh lipovega drevoreda (slika 13), saj se lahko poškodujejo korenine, s tem se povzroča neposredna in posredna škoda na sestavnih delih spomeniške celote. Drevesa so vitalna, vendar zanemarjena. Potrebno bi bilo očistiti koreninske izrastke in odžagati propadle veje. Pas pod drevesom je delno košen. Šest manjkajočih dreves so posadili pred nekaj leti, eno drevo se je posušilo, preostalih pet je v dobrem stanju. Skozi drevored vodi asfaltna cesta (slika 14), po kateri poteka gost promet, in si oblikuje koridor med krošnjami lip. V delu pri dvorcu so med drevesi parkirišča za nekaj osebnih avtomobilov. Asfaltirana cesta, ki vodi mimo dvorca od vzhoda na zahod, od vasi Dornava proti vasi Pacinje, je zaradi vzdrževalnih del in asfaltiranja dvignjena nad teren parka.

Predvrt

Predvrt z dvema geometrijsko oblikovanima parterjema, ki ju omejuje vrtna ograja, je bil posajen po drugi svetovni vojni, približno simetrično, z enakimi rastlinami. Od dreves in grmovnic vidimo na sliki 15 cigarovec (*Catalpa bignonioides*), tiso (*Taxus baccata*), magnolijo (slika 16) (*Magnolia sp.*), vrbo žalujko (*Salix sepulcralis* »*Chrysocoma*«), tujo (*Thuja orientalis*), hortenzijo (*Hydrangea macrophylla*), navadno smreko (*Picea abies*), španski bezeg (*Syringa vulgaris*).

Slika 15: Cigarovec (*Catalpa bignonioides*.)

Slika 16: Magnolija (*Magnolia sp.*)

Slika 17: Skupinski nasad v predvrtu

Slika 18: Posajena gredica z enoletnicami

Nekatera drevesa in grmovnice se naslanjajo na zidno ograjo in jo s svojimi močnimi vejami in koreninami uničujejo (slika 17). V preteklosti so nekaj rastlin že odstranili in preprečili škodo, ki bi nastala na ograji. Tudi rastlinam v tem delu parka bi morali odstraniti suhe veje in jih dognojiti. Med zidno ograjo in peskano potjo zasledimo nasad z enoletnicami in hortenzijo, kot vidimo na sliki 18. Največ, po 4 drevesa, je tis in smrek, vse ostale vrste so zastopane z dvema vrstama (preglednica 1).

Po sredini parterjev vodi peskana pot, ostali del pa je zatravljen in redno košen. Parter je oblikovan v obliki križa in je rahlo dvignjen. Tukaj so poglobitve kvadratne oblike z zarisanimi robovi 20 do 30 cm nižje. Skozi hodnik v dvorcu, kjer so sedaj položene ploščice, pridemo na notranje dvorišče, ki ga imenujemo dvorec.

Preglednica 1: Pregled rastlinskih vrst v predvrtu

RASTLINSKE VRSTE		
BOTANIČNO IME	SLOVENSKO IME	ŠTEVILO RASTLIN
<i>Acer plantanoides</i> L.	ostrolistni javor	2
<i>Catalpa bignonioides</i>	cigarovec	2
<i>Hydrangea macrophylla</i>	hortenzija	2
<i>Magnolia</i> sp	magnolija	2
<i>Picea abies</i>	navadna smreka	4
<i>Salix sepulcralis</i> »Chrysocoma«	vrba žalujka	2
<i>Sambucus nigra</i>	črni bezeg	2
<i>Syringa vulgaris</i>	španski bezeg	2
<i>Taxus baccata</i>	tisa	4
<i>Thuja orientalis</i>	tuja	2

Neptunov vrt

Od glavnega hodnika dvorca se nadaljuje osrednja os vrta proti Neptunovem parterju (slika 19). Na obeh straneh osi sta večji trati, pravokotne oblike, poglobljeni za 50 cm. Traktni parter je od objekta in vrtne ograje ločen s peskano potjo, ki je ožja od glavne osi. V Neptunov parter pridemo skozi vrata v ograji, ki ga loči od notranjega dvorišča. Osrednjo os vrtne zasnove deli na pol in se nadaljuje v naslednji parter. Z zahodne in vzhodne strani je bil ograjen z visokim zidom, ki je na vzhodnem delu v celoti podrt, na zahodni strani so ga znižali na višino 50 cm in je nanj postavljena žična ograja. Osrednji motiv in element te parterne enote je vodnjak z Neptunovo figuro in živalmi iz haloškega peščenjaka (slika 20). Kipi so zelo poškodovani. Bazen je danes zaščiten z mrežno ograjo, ki omogoča dostop do roba bazena. Ob tem motivu so v parterju še kipi grških filozofov z močno spremenjenimi oblikami, ki jih trenutno restavrirajo, in dve kamniti klopi.

Slika 19: Pogled v Neptunov vrt

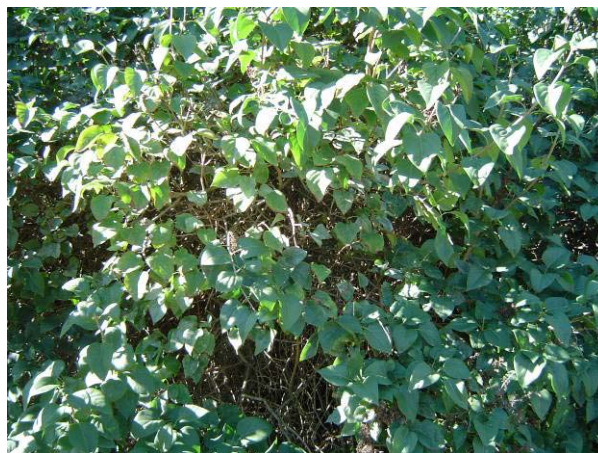
Slika 20: Neptunov vodnjak

Visoke, ravne stene gabrove žive meje (*Carpinus betulus*), pred katerimi stojijo kipi, dajejo prostorski okvir temu delu parka, kot vidimo na sliki 24. Tukaj so tudi grmi španskega bezga (*Syringa vulgaris*) (slika 26) in tise (*Taxus baccata*) (slika 25). Ob robovih parterja stojijo nizka drevesa. V tem delu so trije divji kostanji (*Aesculus hippocastanum*) (slika 22), v jugovzhodnem kotu je pravi kostanj (*Castanea sativa*) (slika 23), gorski javor (*Acer pseudoplatanus*), evropska lipa (*Tilia × europaea*) in najverjetneje iz prvotne zasnove veliki gaber s tremi debli (*Carpinus betulus*) (slika 21). Največ je divjih kostanjev in tis, po 2 špaska bezega in drena, ostale rastlinske vrste pa so zastopane posamezno (preglednica 2). Divje kostanje napada kostanjev listni zavrtáč (*Cameraria ohridella*) in kostanjeva listna sušica (*Guignardia aesculi*), saj že spomladi dajejo videz jesenskega časa. Gabrova živa meja je redno strižena in tudi ostala drevesa so v dokaj dobrem stanju. V tem delu vidimo tudi poglobitve travnate površine, ki je v preteklosti služila za balinanje.

Slika 21: Navadni beli gaber (*Carpinus betulus*)Slika 22: Navadni divji kostanj (*Aesculus hippocastanum*)

Slika 23: Pravi kostanj (*Castanea sativa*)

Slika 24: Rastlinski okvir okrog Neptunovega vodnjaka

Slika 25: Tisa (*Taxus baccata*)Slika 26: Španski bezeg (*Syringa vulgaris*)

Preglednica 2: Pregled rastlinskih vrst v Neptunovem vrtu

RASTLINSKE VRSTE		
BOTANIČNO IME	SLOVENSKO IME	ŠTEVILO RASTLIN
<i>Acer pseudoplatanus</i>	gorski javor	1
<i>Aesculus hippocastanum</i>	navadni divji kostanj	3
<i>Carpinus betulus</i>	navadni, beli gaber	živa meja, 1 drevo
<i>Castanea sativa</i>	pravi kostanj	1

<i>Cornus sp.</i>	dren	2
<i>Syringa vulgaris</i>	španski bezeg	2
<i>Taxus baccata</i>	tisa	3
<i>Tilia × europaea</i>	evropska lipa	1

Vrt oranževcev

Parter, ki sledi Neptunovem parterju, je popolnoma preoblikovan. V liniji glavne osi baročne vrtno zasnove še danes teče travna pot. Na začetku te linije je posajen sadovnjak z jablanami, vendar ni namenjen za gospodarsko pridelavo sadja. Drevesa napadajo listne uši ter bolezni in niso v najboljšem stanju. Skozi sadovnjak se vozijo traktorji in si oblikujejo koridor, posledica tega so odlomljene veje.

Ta del parka je zelo zanemarjen, saj tukaj domačini odlagajo smeti. Trava je delno košena, zato se na levi strani od opečni ograji razpreda grmovje.

Pot iz sadovnjaka (slika 28) se nadaljuje na njive in vrtičke. Tukaj so si domačini uredili zelenjavne in cvetlične gredice (slika 27), posadili češnjo (*Prunus cerasus*) in turško lesko (*Corylus colurna*). Trava v tem delu parka je košena. Ta del parka je celotno spremenjen in nič ne spominja na baročni stil, razen ograje na zahodni strani, ki je je ostalo le še 50 metrov. Ta del vrtno zasnove je namreč z obeh strani omejeval zid iz opeke. Naprej vodi pot do vrtnih paviljonov (oranžerija), pred vzhodnim sta iz betona zgrajeni dve večji zimski gredi, ki ne služita svojemu namenu.

Slika 27: Ostanke oranžerije

Slika 28: Sadovnjak

Vrtni paviljon, ki omejuje najožji del vrtno zasnove v Dornavi, je bil sčasoma preoblikovan in prezidan. Današnja namembnost ni enaka prvotni in je namenjena predvsem skladiščni in deloma stanovanjski uporabi. Tem potrebam so prilagodili tudi sedanje oblike in dimenzije objektov. K vrtno-arhitekturnim elementom sodijo med drugim tudi vrtno ograje in drugi grajeni ali montažni objekti v vrtu. Opečni zid, ki je tekkel med obema trakoma

dvorca in vrtnim paviljonom, je na vzhodnem delu, ki nima ohranjene krone, skoraj povsem podrt, ostalo ga je le še dobrih 20 metrov. Zahodni zid pa je v začetku ob dvorcu znižan, pred vrtnim paviljonom je del zidu porušen in je na tem mestu zgrajena bencinska postaja Kmetijskega kombinata. Leseni elementi v ograji predvrta so v dokaj dobrem stanju, slabše so ohranjeni zidani elementi in kipi na njih. Vaze, ki vključujejo vmesne stebre ograje, so zaradi monolitske oblike bistveno manj poškodovane kot kipi na portalnih stebrih.

Njivski kompleks

Za vrtnima paviljonoma teče asfaltna cesta, ki povezuje vas s kombinatom, vrtnima paviljonoma in stanovanjsko hišo na zahodu. Naprej proti severu se je v širini paviljona raztezal sadni vrt, v katerem so bila posajena sadna drevesa v formalnem redu. Takoj za vzhodnim paviljonom ob cesti stoji transformatorska postaja. Ta del vrtna zasnove se je zaključil s portalom, ki je oblikoval konec ožje baročne zasnove. Danes je to velika njiva intenzivne kmetijske pridelave v upravljanju kmetijskega gospodarstva Dornava. Čeprav bi se morala osrednja os nadaljevati v gozdni kompleks, so vse sledi o njej izbrisane.

Gozdni kompleks

Zadnji portal ožjega dela baročnega parka stoji danes v gostem grmovju, deloma porušen, obdan z odpadnim materialom in samoniklim grmičevjem.

Od portala proti severu se je raztezal naravni gozd, ki je danes oropan večjih hrastov vrste dob (*Quercus robur*) (slika 29, slika 30) in večino gozdnega sestoja predstavlja robinija (*Robinia pseudoaccacia*) (slika 31). Pred nekaj leti je bil v zahodnem robu v začetku gozda izveden golosek in spremenjen v njivo. V gozdu je urejen sistem odvajanja, ki kaže zaradi nevzdrževanja zelo klavarno podobo. Poti so nevdrževane, osrednja parkovna os je večji del leta neprehodna kot vidimo na sliki 32. Skozi zgodovino se je površina gozda krčila, ker se je morala umakniti intenzivnemu kmetijstvu.

Slika 29: Mogočni dob (*Quercus robur*)Slika 30: Dob (*Quercus robur*)Slika 31: Robinija (*Robinia pseudoacacia*)

Slika 32: Glavna os skozi gozd

Osrednja os, ki se konča pri Janezu Nepomuku (slika 34), je na gozdnem robu izdatno zaraščena z grmovjem in gozdno podrastjo. Tukaj, kjer so nekoč bili poplavni logi reke Pesnice, se danes raztezajo njivske površine intenzivne kmetijske proizvodnje, čeprav je ZVNKD Maribor zahteval, da te površine ostanejo v travniški rabi. V ta namen so bile pred leti izvedene hidromelioracije reke Pesnice in eden melioracijskih jarkov deli to pot (slika 33), kljub izrecnim zahtevam ZVNKD Maribor, da se ne izvede.

Slika 33: Melioracijski jarek

Slika 34: Kip Janeza Nepomuka

Od štirih kipov, ki so označevali širšo območje parkovne zasnove, stojita na svojem prvotnem mestu samo dva. Na severnem koncu zasnove stoji kip Janeza Nepomuka, ki je na začetku stal na travniku pred obrežno zarastjo Pesnice. Danes je travnik spremenjen v njivo v upravljanju Kmetijskega kombinata, brazde pa so se povsem približale spomeniku in ga ogrožajo. Spomenik Frančišku Ksaveriju, na zahodni strani parkovne zasnove, stoji ob cesti, obdan s polji hmelja. Sam kip je močno poškodovan. Kipa, ki je stal v vasi na vzhodni strani parkovne zasnove, ni že dalj časa, po vojni se je za njim izgubila vsaka sled. Lokacije ni mogoče določiti niti s pomočjo franciscejskega katastra, na katerem je lokacija ostalih treh kipov jasno vidna, niti s pomočjo ustnih virov domačinov. Kip Brezmadežne, ki je stal na južnem koncu zasnove, je bil poškodovan v prometni nesreči.

5 RAZPRAVA IN SKLEPI

5.1 RAZPRAVA

Vrt omogoča neposredni stik z naravo in je dragocena vrednost, ki izboljšuje lastnost življenja. Da bi vrt popolnoma služil svojemu namenu, mora biti dobro načrtovan, privlačen, zanimiv, raznolik.

Idejna zasnova izhaja iz predhodnih analiz prostora in dejavnosti ter predstavlja funkcionalno in oblikovno celostno rešitev. Določene so povezave, območja posaditev, vrtni motivi in materiali.

Kljub prizadevanju stroke in drugih institucij, o obnovi parka Dornavaše vedno ni prišlo do soglasja. Da park ohranimo in ga obnovimo, moramo ta projekt postaviti na evropsko raven, sodelovati s strokovnjaki iz tujine in pridobiti sredstva iz evropskih skladov.

Vstopni drevored

Drevesom v lipovem drevoredu bi morali odstraniti koreninske izrastke. Pas okrog dreves se mora zatraviti, da se ne dela škoda na drevesih oz. neposredno na koreninah. Drevesa moramo rezati postopoma, nikoli ne smemo obrezati vseh vejic, največ eno četrtno do eno tretjino krošnje. Če je krošnja drevesa prevelika, režemo samo zunanje veje. Drevesne krošnje ne smemo rezati v živo, da je prisiljena oblikovati nadomestno krošnjo. Pomembno je tudi pravočasna rez. V lipovem drevoredu so leta 1996 obglavili, »pomladili drevesa«

(Šiftar, 2006). Samo še vprašanje časa je, kdaj bodo drevesa pričela propadati. Moramo se zavedati, kako pomembna je vstopna aleja, ki vodi neposredno do mogočnega pročelja, zato jo moramo v prihodnosti zavarovati pred posegi, ki bi ogrožali lipova drevesa.

Predvrt

Tukaj zasledimo nekaj dreves in grmovnic, ki bi jih morali odstraniti, če bi sledili prvotni posaditvi v baročnem stilu, kot nam prikazuje slika 4 z bakroreza. Moramo izrjavati korenine, porahljati in pognojiti zemjo. Nekatera drevesa uničujejo slopasto ograjo, kar bi seveda morali preprečiti. Kot je znano, je bilo pred dvorcem postavljeno čez dvesto posodovk, limonovcov in drugih citrusov (Kolšek in sod., 2003, cit. po Povoden, 1825), ki so dajale prijeten vonj in so spominjale na primorske kraje. Te posodovke bi lahko postavili v vezeninaste oblike, kot je prikazano na bakrorezu.

Neptunov vrt

Ta del vrta se je od vseh delov vrta najbolj ohranil, predvsem kipi. Rastlin se je zelo malo ohranilo, vendar kasnejša sajenja dajejo prostoru videz baročne ureditve. Kipe trenutno restavrirajo, Neptunov vodnjak, ki ga je zob časa že močno načel, pa še vedno čaka na boljše čase.

Vrt oranževcev

Ta del so si domačini popolnoma preoblikovali v bivalni prostor. Podrta je tudi zidna ograja na levi strani, v zavarovanem prostoru pa stoji nekaj zasebnih hiš. Tudi oranžerija, prostor, ki je služil rastlinam pozimi, izgublja svojo podobo. Še je čas, da se ustavi škoda, ki jo povzroča pasivnost do parka.

Njivski kompleks

Tukaj bi bilo potrebno odstraniti asfaltno cesto, ki prečka osrednjo os parka, in jo ponovno urediti. Na tem delu so odstranili vsa večja drevesa, sedaj je na tem mestu njiva, ki bi jo bilo potrebno zatraviti, saj delovni stroji ogrožajo kipa, ki stojita pred gozdnim kompleksom.

Gozdni kompleks

Oso alejo skozi gozd bi bilo potrebno vzdrževati skozi vse leto. Zadnji portal, ki je obdan z grmičevjem, bi morali očistiti. Slabih sto metrov pred kipom Janeza Nepomuka je melioracijski jarek, ki so ga pred dvema letoma ribiči še dodatno poglobili in obnovili. S tem se znižuje nivo vode v podtalnici, vse to pa vodi k propadu nekaterih rastlin.

5.2 SKLEPI

Celovita podoba baročnega parka v Dornavi je vseskozi odvisna od njegovega lastnika, kulture bivanja in različnih posegov skozi čas. Po vojni so se izvajali večji posegi v parku, ki trajajo vse do danes.

Park in dvorec potrebujeta konkreten načrt obnove. Park ob baročnem dvorcu bi bilo potrebno nujno obnoviti. Velika škoda je, da lahko le nemo opazujemo njegov propad. Ker je to edini tovrstni park iz tega obdobja pri nas, se moramo tega zavedati in čimprej spodbuditi Ministrstvo za kulturo, da zanj namenijo nekaj finančnih sredstev.

Baročni dvorec v Dornavi bi lahko primerjali z dvorcem naših avstrijskih sosedov, Schloss Hof, kjer so dvorec v celoti vrnili v obdobje baroka. Ta dvorec je dobro vodilo, kako se lotiti prenove dvorca Dornava. Ne da se samo prenovi kot kulturni spomenik, ampak v njem lahko predstavimo razne obrti, odpremo grajsko kuhinjo, zaživi lahko oranžerija z eksotičnimi rastlinami. Vse to lahko spada k turistični ponudbi. K obnovi moramo spodbuditi tako pristojno ministrstvo kot razne vlagatelje, ki bodo lahko v dvorcu, in v dejavnostih povezanih z njim, tudi neposredno sodelovali. Čeprav so finance vedno ovira, je možnosti veliko, naj tukaj ne ostane samo pri tem.

6 POVZETEK

Čeprav smo opravili številne raziskave, vemo le malo o vsebini dornavskega parka. Njegova izvirna podoba morda ne bo nikoli znana. Če se želimo lotiti prenove parka, moramo opraviti še mnogo študij. Vendar moramo z obnovo pričeti čimprej, zavarovati rastline in objekte v parku in odstraniti tiste objekte, ki so se pričeli zajedati v vrtno-arhitekturni spomenik.

Pri obnovi parka smo podali nekaj rešitev, kako se lotiti prenove obstoječega stanja, obnove zanemarjene trate, kako pravilno obrezati ali podreti drevesa. Pomembno je tudi, da poznamo geometrijske nasade z enoletnicami in trajnicami, kako poteka umetnostno striženje rastlin in kako rastline nadomestimo z novimi.

Raziskovali smo iz pisnih virov in na osnovi pogovora z domačini, ki so nam park tudi razkazali. Iz njihove zbirke smo dobili nekaj fotografij. Obstoječe stanje smo opredelili pri vsakem parterju vrta posebej, popisali rastline, naredili herbarij, določili rastlinske vrste in stanje parka danes. Prav tako je predstavljen potek nastajanja parka skozi večletno zgodovino. Predstavljeni so različni posegi in vplivi v park, ki so tako ali drugače vplivali na današnje stanje.

Na koncu so podani rezultati, kjer smo določili današnje stanje parka. V vsakem parterju vrta smo prešteli rastline in določili njihove vrste. Park smo razdelili na več delov, na vstopno alejo, predvrt, Neptunov vrt, oranžerijo, njivski in gozdni kompleks. V vstopni aleji se izmenjavajo tri vrste lip, skupaj 39 dreves. V predvrtu so smreke in tise zastopane s po štiri rastlinami, ostale vrste pa imajo po največ dve rastlini. Ta del parka je bil posajen po drugi svetovni vojni, približno simetrično. V Neptunovem vrtu je mogočni gaber s tremi debli, ki je najverjetneje iz obdobja poznega baroka, gabrova živa meja, nekaj kostanjev in drugih rastlin, ki imajo okroglo krošnjo. V vrtu oranževcev so si domačini uredili zasebna stanovanja in gredice, njivski kompleks in gozdni kompleks, kjer stoji mogočni hrast iz prvotne baročne ureditve. Pregledali smo stanje dreves. V lipovem drevoredu moramo zavarovati drevesa in jih v prihodnje strokovno oskrbovati. Tukaj lahko ugotovimo, kako močno je spremenjen park in kako je menjava stilskih obdobj in političnega sistema spremenila podobo parka. Posledica zanemarjenosti parka je pogojena predvsem s finančnimi težavami in časom, ki ni zavetnik parka. Rezultati analiz niso v nobenem pogledu zadovoljivi in imajo velika odstopanja od baročne ureditve.

7 VIRI

Brus R. 2004. Drevesne vrste na Slovenskem. Ljubljana, Mladinska knjiga: 399 str.

Enciklopedija vrtnarjenja. 1994. Ljubljana, Slovenska knjiga: 651 str.

Jeglič C. 1979. Med ljudmi in rastlinjem. Ljubljana. Prešernova družba: 159 str.

Kolšek A., Ciglencečki M., Ekar M., Jaki B., Štamcar M. L. 2003. Dornava: Vrišerjev zbornik. Ljubljana, Slovensko umetnostnozgodovinsko društvo: 496 str.

Krivec M. 1996. Vrtnoarhitekturni spomenik v Dornavi pri Ptuj. V: Ptujski zbornik VI/2 Ptuj, Zgodovinsko društvo Ptuj: 869 - 894

Odlok o razglasitvi Dvorca in parka Dornava za kulturni spomenik državnega pomena. Ur.l. RS, št. 81/1999

Ogrin D. 1993. Vrtna umetnost sveta. Ljubljana, Založba Pudon: 400 str.

Slodnjak M. 1996. Uredili in pomladili so lipov drevored. Ptujski tednik, 8:43

Šiftar A. 2001. Izbor in uporaba drevnine za javne nasade. Ljubljana, Zavod za tehnično izobraževanje: 193 str.

Šiftar A. 2006. Osnovna pravila obrezovanja krošenj in velikih dreves. Vrtnar, 15, 2: 10-12

Vrtnarska enciklopedija rastlin in cvetlic. 1997. Ljubljana, Slovenska knjiga: 688 str.

Zakon o lastninjenju kulturnih spomenikov v družbeni lastnini. Ur.l. RS, št. 89/1999

Zakon o varstvu kulturne dediščine. Ur.l. RS, št. 7/1999

Schloss Hof.

http://www.pbbase.com/cheetha/schloss_hof (15. 10. 2007)

ZAHVALA

Za pomoč pri izdelavi diplomske naloge se iskreno zahvaljujem mentorju doc. dr. Gregorju OSTERCU, ki mi je svetoval ter s koristnimi napotki pomagal pri izdelavi diplomskega dela. Prav tako se zahvaljujem doc. dr. Niki Kravanji in prof. dr. Katji Vadnal za strokovne nasvete in popravke.

Posebna zahvala za pomoč in vzpodbudo gre Tebi, ki si mi stal ob strani v času študija in mi pomagal pri izdelavi diplomske naloge.

Nenazadnje gre zahvala tudi mojim staršem za razumevanje in za vzpodbude, ki sem jih bila deležna pri študiju in pri pisanju diplomske naloge.